

Varaždin

**PRILOZI POVIJESTI IVANCA
OD PRVOGA PISANOGA SPOMENA 1936. DO 1940. GODINE**

PRIKAZ POVIJESNIH ISTRAŽIVANJA IVANCA

Ivanečka starija i novija prošlost bila je dugo vremena marginalno zastupljena u hrvatskim povijesnim istraživanjima. Pokretanjem *Ivanečkog kalendara* 1974. godine otvoreno je neistraženo područje objavljivanjem radova kojima je Ivanec postupno dobivao povijesnu dimenziju, bez koje nije bilo prepoznatljivog identiteta ovog značajnog zagorskog gospodarskog, prosvjetno-kulturnog i upravnog središta podno Ivančice, *poleg jedne velke gore*.

U povijesnoj znanosti Ivan Kukuljević-Sakcinski u raspravi *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj* (Rad JAZU, knj. 81. i 82., Zagreb 1886.) prvi je obznanio izvor najstarijeg pisanog spomena Ivanca u ispravi priora Ivana Paližne ml. od 22. lipnja 1396., sačuvanog u prijepisu dokumenta Alberta de Nagmihala, hrvatskog bana, izdanog u Pakracu 22. veljače 1421. godine.¹

**Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci
sv. Ivana u Hrvatskoj.**

*Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti
i umjetnosti dne 25. veljače 1885.*

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

Uvod.

Dva su povjestnika pisala do sada o prioratu vranskom. Šibenčanin Ivan Tomko Marnavić i Ugrin Gjorgje Pray. Prvi ostavi u rukopisu na taljanskom jeziku godine 1609 pisanu razpravu pod naslovom: „Discorso dell' priorato della Wrana“. Drugi dao je godine 1773 u Beču tiskati svoju latinsku razpravu: „Dissertatio historico-critica de prioratu Auranae, in qua origo, progressus et interitus ex monumentis nondum editis compendio explicantur“.

Obje razprave su veoma uredjale. Prayevo djelce može se jedva antikvarno nabaviti. Od Marnavićeva rukopisa poznat mi je samo jedan eksemplar. Taj se čuvao negda u Pragu u arhivu českih vitezova hospitalaca sv. Ivana, a sada se nalazi u knjižnici nje-mačkih vitezova u Beču.

Slika 1. Faksimil 1. str. rasprave Ivana Kukuljevića Sakcinskog: Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj. Rad JAZU, knj. 81.–82. Zagreb, 1886.

Ivan Kukuljević-Sakcinski i njegova istraživanja Priorata Vrana i reda ivanovaca u Hrvatskoj poslužila su kasnije kao temelj i putokaz drugim povjesničarima, koji su proširivali vrijeme i prostor ivanečkog kraja u razdoblju između dva svjetska rata. Naročito treba istaći radove Emilija Laszowskog, Stjepana Beloševića i Gjura Szaboa. Prigodna publikacija *Spomenica Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Ivancu povodom proslave 50-godišnjice 1888.-1938.* (Ivanec, 1938.) Pavla Špilera Georgijevića (objavljena pod pseudonimom Ivan Čanin) sažeto prikazuje ivanečku prošlost u okvirima tadanjeg skromnog fonda povijesnih informacija.

Naselje Ivanec, feudalno plemstvo, stanovništvo, narodni život u sintezi društveno-gospodarskih i političkih prilika istražuju se od sedamdesetih godina ovog stoljeća. Znanstveni uvid u ivanečku prošlost otpočet je sedamdesetih godina u knjizi prof. Nade Klaić *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb, 1976.) i studiji dr. Josipa Adamčeka *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća* (Zagreb, 1980.). Velik doprinos starijoj ivanečkoj povijesti pridonijela je dr. Lelja Dobronić izvornim istraživanjima *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj* i radom *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj* (Zagreb, 1984.).

Ivanec je uz druga naselja Hrvatskog zagorja predstavljen multidisciplinarno u knjizi Nevena Budaka *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku* (Koprivnica-Zagreb, 1994.).

Potpunije, sveobuhvatno i produbljenije istraživanje ivanečke povijesti prikazano je u *Ivanečkom kalendaru (IK)*: Marijan Kraš: *Stari grad Ivanec (IK '74)*; Metod Hrg: *Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine; Vuglovec u 15. i 16. stoljeću; Seljačka buna u Ivancu i Beli; Stanovništvo Ivanca i okolice god. 1649. (IK '75)*; Ladislav Šaban: *Pogled u prošlost Ivanca (IK '77)*; *Povijest ivanečkog grada (IK '86 i '94)*.

Autor ovog rada objavio je u lipnju 1996. uz proslavu 600. obljetnice Ivanca knjigu *Ivanec. Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine* (opsega 134 str. s ilustracijama uz dodatak *Odabrani tekstovi Ivančana* -27 str.). Djelo nije kronološka cjelina, ali je prvi cjelovitiji prikaz dosadašnjih istraživanja ivanečke prošlosti, uz korištenje do sada objavljenih radova, izvorne građe i povijesnog pamćenja u iskazima Ivančana o Ivancu.²

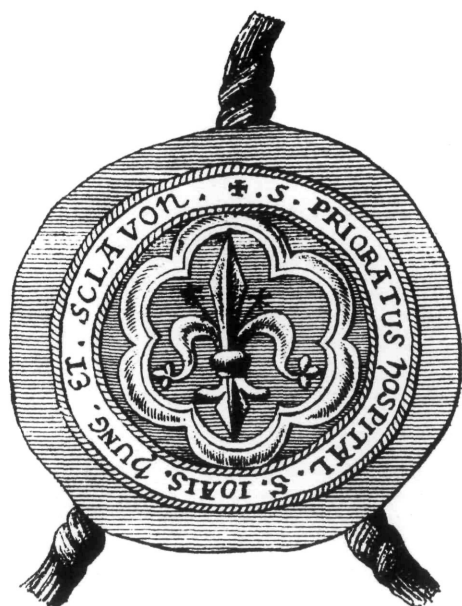
IVANEC U POSJEDU REDA SV. IVANA JERUZALEMSKOG - IVANOVACA

Postanak i razvoj naselja Ivanec javlja se u povezanosti s redom Svetog Ivana Jeruzalemskog, *Fratres hospitalis sancti Iohannis Iherosolimitani*, koje hrvatska povijesna istraživanja nazivaju ivanovci.

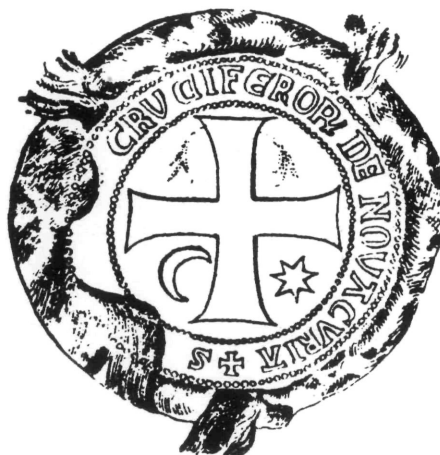
Vjerojatno oko godine 1050. ili za prvoga križarskog rata (1096.-1099.) osnovali su neki od trgovaca iz Amalfija u Jeruzalemu bratovštinu za njegu bolesnika, napose hodočasnika, s bolnicom. Naziv ivanovci (*lat. Johannites*) nastao je po prvom samostanu reda u Jeruzalemu kraj crkve Sv. Ivana Krstitelja. Pojava reda ivanovaca u srednjovjekovnoj Hrvatskoj (uz templare, cistercite i dr.) odražava i nastojanje dinastije Arpadovića za stvaranje jake političke i crkvene organizacije, pri čemu su zasluge crkvenih redova u formiranju ugarske države nesumnjive.³

Ivanovci se doseljavaju u Hrvatsku sredinom 12. stoljeća, a prvi pisani tragovi njigovog prisustva u našim krajevima upućuju na 1201. godinu. Tada se uz posjed zagrebačke biskupije Jalkovec kod Varaždina spominje "selo ivanovaca" (*villa hospitalariorum*) iz čega se pretpostavlja da su ivanovci "već u 12. stoljeću posjedovali kompleks oko Ivančice i Ivanca kojemu je očito pripadalo i ovo "selo ivanovaca" i koji kompleks je sav dobio ime po ivanovcima."⁴ Posjede su stekli isključivo kraljevskim darovanjem, ali nam nisu poznate поблиže okolnosti i prigode darovanja.

Opravdano se postavlja pitanje povoda dolaska viteškog reda ivanovaca u naše krajeve, posebno oko Ivančice. Osnovni razlog je širenje kršćanstva, a zatim pravac kretanja hodočasnika na putu iz Zapadne Europe na Bliski i Srednji Istok i vojnika u križarske ratove. U našim krajevima zaštitu i utočište oboljelima, iznemoglim i ranjenima pružali su templari i ivanovci, što je i bio osnovni zadatak ovih redova. Hrvatsko-ugarski kraljevi Bela III., Emerik, Andrija II. i Bela IV. priklanjaju se zapadnoj civilizaciji, učvršćuju državne i obiteljske odnose s Francuskom, vodećom zemljom zapadnog kršćanstva.

Slika 2. Grb priorata ivanovaca za Ugarsku i Hrvatsku (Priorata vranskog)

Slika 3. Pečat ivanovaca u Novom dvoru (Nova Curia), Međimurje, Župa Sv. Martin na Muri

Dobronić, L.: Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj. Zagreb, 1984.

Vladari poklanjaju ivanovcima velike posjede u Ugarskoj i Hrvatskoj. (Šume sa sjevera Ivančice procijenjene su god. 1590. na 15 kraljevskih rali, tj. na 2.250 rali). I papin interes za širenje viteških redova u Hrvatskoj bio je velik. Nažalost, podaci o djelovanju ivanovaca, izuzev darovnica, nisu poznati. Većina ivanovaca na vodećim dužnostima potjecala je iz Francuske i Italije. "Kao poglavari 'kuća' i preceptorata po svim dijelovima Hrvatske kao i feudalni gospodari s mnogim predijalcima i podložnicima na golemim zemljišnim posjedima, bez sumnje su unijeli životni stil svoje domovine na hrvatsko tlo."⁵

Većina ivanovaca na položajima u redu bila je rodom iz Francuske, a ponešto i iz Italije (ivanovci su bili gotovo isključivo Francuzi). I Hrvati su bili članovi tog reda i u prioratima u drugim zemljama vršili odgovorne službe. Prema L. Dobronić, jedini materijalni dokaz djelovanja ivanovaca je u prijenosu francuske graditeljske kulture - u romaničkim burgovima sa središnjom branič-kulom koji je donijet u Hrvatsku gotovo u isto vrijeme kada je nastao u Francuskoj. To i danas potvrđuju ostaci Puste Bele, čije ruševine unutar ostataka bedema čuvaju vidljive kamene tragove zgrade kružnog tlocrta.⁶

Posjedi ivanovaca oko Ivančice

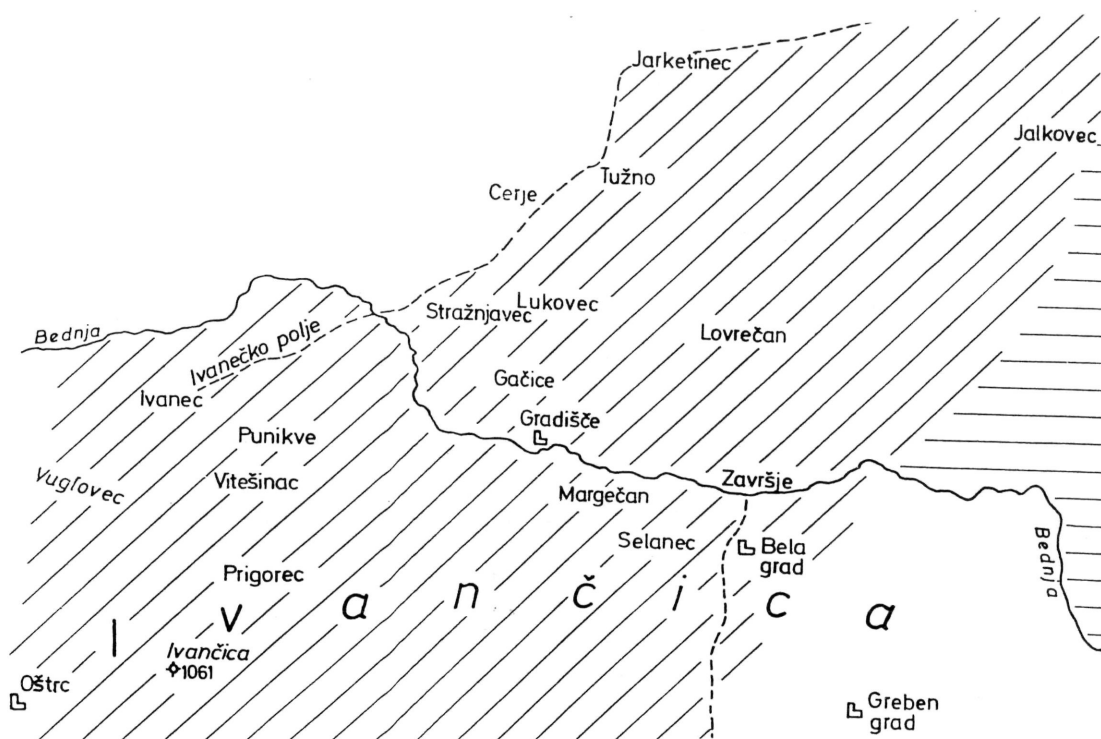
Prisustvo ivanovaca u ivanečkom kraju potvrđuje i povelja Bele IV. iz 1238. godine u kojoj se navodi: "Zatim smo odobrili istom redu (tj. ivanovcima) neku zemlju, oko četiri jutra,⁷ izuzetu iz županije varaždinske, koja leži uz zemlju sv. Ivana varaždinskog".⁸ E. Laszowski pretpostavlja da je to lokacija Ivanca: "Koji li je to samostan bio i gdje je ležao? Ne ćemo pogriješiti, ako ustvrdimo, da to bijaše u Ivancu kraj Varaždina, gdje do nedavna stajaše crkva posvećena sv. Ivanu."⁹ Za točnije vremensko određenje korišten je podatak iz "Kronološkog pregleda stjecanja prvog spomena posjeda" u kojem L. Dobronić navodi 1201. godinu i "selo hospitalaca" između Ivančice i Varaždina. Analizom povjesnih činjenica, autorica zaključuje da se radi o

... velikom posjedu ivanovaca na planini Ivančici i podno nje. Sveti Ivan, zaštitnik ivanovaca i taj viteški red udarili su pečat cijelom kraju, tako da im se uspomena sačuvala u imenima: Ivanec (mjesto), Ivančica (gora), Ivanovečko polje (Ivanečko polje, pojas od želj. pruge do Bednje), Ivanuševo brdo, Ivanšček potok koji teče iz Ivančice na južnu stranu). Prema tome se može lako

*zaključiti da su četiri jutra zemlje, koje je odobrio Bela IV., neki dodatak velikom posjedu reda sv. Ivana Jeruzalemskog blizu Varaždina. Dokazano je, naime da ivanovci nisu imali svoje sjedište u samom Varaždinu, već na Ivančici u utvrđenom gradu Beli (danas Pusta Bela).*¹⁰

I pored toga prema interpretaciji Laszowskog da se podatak iz 1238. godine odnosi na Ivanec potrebno je zadržati rezervu jer je lokacija naselja isuviše neodređena. Po svemu sudeći Kukuljević, ni Laszowski i L. Dobronić ne tumače ispravno sjeverne granice Belca i Oštrca prema ispravi Bele IV. iz god. 1238., tvrdnjom da belečki posjed graniči sa sjevera u Ivančici sa belskim posjedom i da se belski posjed spušta sve do Oštrca. Sama pak isprava tvrdi da se posjedi u Ivančici protežu sjeverno od Belca i Oštrca, ali ne do Belca ili Oštrca. To znači da se ne spuštaju na južne obronke Ivančice.

Granice sa sjevera Ivančice protežu se od loborskog posjeda iznad Oštrca i Belca uglavnom bilom planine preko najvišeg vrha Ivančice te se spuštaju preko Gradinovca iznad Milengrada na Željeznicu, zahvaćaju Veliku Ravan, Ham, Krušljevec iznad Margečana, tako da na jugu ostaju Zajezda i Gotalovec te s jugoistoka i istoka grebengradski posjedi. Kamena Gorica bila je na grebengradskom posjedu. Selnica pak, o kojoj je riječ o ispravi, nije selo kod Belca (Sv. Jurja), nego je tzv. Donja Selnica koja prostire na jugoistoku od potoka što teče iz šume između brda Čeva i belskog grada, te čini granicu belskih i grebengradskih posjeda na toj strani.

Slika 4. Posjed ivanovaca oko Ivančice

Dobronić, L.: Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj. Zagreb, 1984.

U vlasništvu ivanovaca bila su naselja s lijeve i desne strane u dolini Bednje: Bela, Margečan, Seljanec, Ružakovec, Završje, Škriljevec i Osečka, potom nešto podalje Lovrečan, Cerje, Tužno, Jurketinec, Gačice, Lukavec, Stažnjevec, Vitešinec, Saturnjak, Punikve, Prigorec, Ivanec i Vuglovec.

Da je utvrđena Bela sjedište ivanovaca u sjevernoj Hrvatskoj, potvrđuje kapitul reda u Čorgou kod Velike Kanjiže (južna Mađarska) 1275. godine na kojem belske ivanovce zastupa brat Margerita, preceptor (poglavar) Bele. Ovaj podatak L. Dobronić ističe kao važnu činjenicu.

I time je utvrđeni grad Bela ušao u povijest, jer o njemu nisu poznati stariji podaci. Ipak je vrlo vjerojatno da je on mnogo stariji i da su ivanovci u Beli imali svoje sjedište otkada su se nalazili u kraju oko Ivančice, tj. od (vjerojatno) kraja 12. stoljeća.¹¹

Bela, sjedište ivanovaca u sjevernoj Hrvatskoj, ima vrlo značajnu ulogu za istraživanje najstarije povijesti Ivanca. Uz povijesne izvore o belskom posjedu u pravilu se otkrivaju i podaci iz ivanečke prošlosti. Kroz čitav srednji vijek sve do 19. stoljeća uz Belu je vezana ivanečka prošlost sedam stoljeća.

Gospodarenje, odnosi i zaštita na belsko-ivanečkom posjedu

Povijesni dokumenti o ivanovcima u Hrvatskoj i Ugarskoj svjedoče o njihovom materijalnom stanju i imovinsko-pravnim odnosima u feudalnom sustavu. Tako je 1304. godine magistar Konstancije u Beli dao kao predij (u zakup) posjed Punikve loborskom plemiću Tomi Crnom, ... *tako dugo dok budu nama i našem redu vjerni da ga drže i posjeduju pod tim uvjetom da zemlju održe i služe dobrom obradom polja i podizanjem zgrada. Zato ih oslobađamo (tereta) dvije godine. A pošto se navršje dvije godine Toma i njegovi nasljednici s njihovim jobagionima (slobodnjacima) sva svoja prava i službe prema starom običaju dominija Bele biti će dužni plaćati nama i našem redu svake godine bez ikakvog prosvjeda; uz dodatak, neka ne ulaze u naše ribarenje, lov, žirenje i gradnju novog mlina, ako nemaju našu posebnu dozvolu.*¹²

Tomo Crni bio je u dobrim odnosima s belskim ivanovcima, jer 1321. godine dobiva i ispravu još na dvije livade uz Bednju u okolini Bele. "Prior Rima i Ugarske, Filip de Granana, 1321, u Požegi 'u našoj kući od starine utvrđenoj' izdao je ispravu plemiću Tomi Crnome (Niger) kojemu daje dvije luke (prijelaza preko vode) na pritocima rijeke Bednje na području Bele."¹³

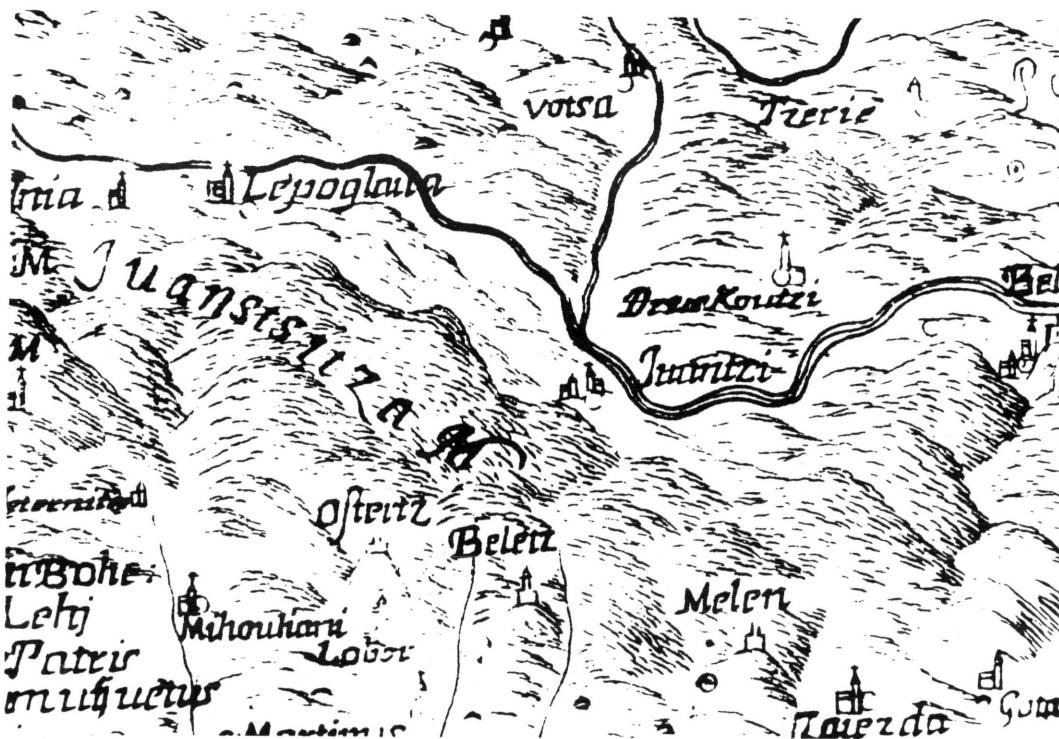
1306. godine magistar za Ugarsku i Hrvatsku Oliver dodjeljuje posjed Tužno (Cerje) Ivanu zvanom "Dijete" (Puer) za prijašnje zasluge "... jer je Svetom Ivanu od djetinjstva vjerno služio. Taj je dužan svake godine o Martinju platiti 'jednu marku starih denara'. Svih drugih dužnosti je oslobođen. Dodano je: Ako Ivan ili njegovi nasljednici ne plate ovu određenu svotu četiri godine, pete godine se moraju pokoriti magistru ili kastelanu Bele."¹⁴ Ivan zvani "Dijete" posjeduje Zajezdu, kao i njegovi potomci, župan Beda i drugi. Nakon trideset godina, 1336. u gradu Beli prior Petar Cornuti potvrđuje darovnicu plemiću Bedi, sinu pokojnog Ivana (1306. godine), uz opširno obrazloženje:

*Cijeneći odane usluge župana Bede našem redu, u našem utvrđenom gradu Beli i drugdje našoj braći i jobagionima u tom gradu i onima koji pripadaju tom gradu, koje dnevno iskazuje i namjerava i obećava činiti i u buduću, i da se potakne da ih još snažnije iskazuje, uzevši u obzir, također da će zbog rata s Nijemcima, koji se vodi s njima u dijelovima Hrvatske (Slavonije), biti koristan našem redu i spomenutom utvrđenom gradu i našim jobagionima, i da može od mnogih opasnosti našu zemlju i naše ljude sačuvati, jer se nalazi na granici između naše zemlje i Nijemaca, i još uzevši u obzir njegov dobar glas, na očitú korist našeg reda i spomenutog utvrđenog grada ... posjed Tužno ... potvrđujemo i ponovno dodjeljujemo županu Bedi ...*¹⁵

Prema I. Kukuljeviću, 1374. godine na kapitolu ivanovaca u Mlaci (Turopolje) predano je imanje "reda sv. Ivana" Jurketinec predijalcu Pavlu Ivanovu. Pavao je imao obavezu plaćanja "osam penza dinara i desetine". Ivanovci iz Bele "zadržale po običaju za sebe pravo suda radi paleža, rad prolijevanja krvi i rad nasilja. Nu krivice trećega prestupka mogaše osuđivati samo predijalista."¹⁶

U navedenim primjerima upoznajemo organizirane oblike obrane crkvenih dobara i posjeda, koje se temelje na vazalskom odnosu vlastelina, crkve, crkvenih redova i predijalaca. Te se obveze prema belskom vlastelinstvu u citiranim dokumentima ne navode, ali se podrazumijevaju. N. Klaić smatra vojničku zaštitu na belsko-ivanečkom posjedu povoljnijim oblikom službe, za razliku od uobičajene prakse zbog različitih interesa vlastelina i njegove vojničke zaštite:

Čini se da ivanovci u Zagorju na vlastelinstvu Beli namjerno olakšavaju službe svojim rijetkim vazalima. Njihova se utvrda nalazi gotovo na samoj granici prema, kako sami kažu "Teutoniji", i

Slika 5. Ivanečki kraj na zemljovidu Hrvatske Stjepana Glavača 1673. godine

vojnička im je obrana neophodna. Još 1306. g. Ivan zvan Dijete (Puer) uzima od njih posjed Tužno uz uvjet da od njega plaća na godinu 1 marku. Ali, magister Oliver želi Ivana nagraditi za dotadašnju vjernu službu i zato njemu i njegovim nasljednicima oprašta "zalaz, svaki porez i oranje kao i globe", koje ivanovcima pripadaju. Stoviše, Ivanu će oduzeti posjed tek ako pet godina redom ne daje dužna podavanja. Uostalom, Ivan i njegov sin Beda ostaju i kasnije u službi. Nagrađujući i Bedu, prior ivanovaca ističe kako je pomogao svojim kmetovima u ratu s "Teutoncima". No čini se da su takvi uvjeti u predijalnim ugovorima izuzetak, zato su i posebno u njima dodani.¹⁷

Ivan Paližna mlađi - obnovitelj Ivanca 1396. godine

Ivan Paližna, prior priorata Sv. Ivana Jeruzalemskog za Ugarsku i Hrvatsku, hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban (1385.-1391.), nedvoumno jedna od najistaknutijih osobnosti hrvatske srednjovjekovne povijesti, posredno je vezan za povijest Ivanca. Bio je predvodnik pobune protiv Arpadovića, kraljice Marije i Sigismunda Luksemburškog, a u dinastičkim borbama za ugarsko-hrvatsko prijestolje stao je na stranu Karla Dračkog i Anžuvina. Uz pomoć bosanskog kralja Tvrtka i pod njegovim jakim okriljem pokušao je okupiti Hrvatsku bez stranih gospodara.

Poslije smrti Ivana Paližne (ožujak 1391.) pojavljuje se na dužnosti vranskog priora 1392. godine njegov nećak **IVAN PALIŽNA mlađi**. Međutim, s funkcijom priora Vrane, u smislu priora cijele Ugarske i Hrvatske, Ivana od Paližne mlađeg ili nešto nije bilo u redu ili je doskora prestala. On je, naime, 1396. godine bio prior Bele i stolovao je u gradu Beli na Ivančici. Bela prije toga uopće nije bila sjedište priorata (postojao je samo jedan za Ugarsku i Hrvatsku, nazivan i vranski), a Belom je upravljao preceptor ili kastelan, pa je mogla biti jedino sjedište preceptorata ili kastelanije. Poslije ove isprave kojom je uređen položaj starih i novih podložnika ivanovaca "u slobodnom naselju Sv. Ivana" (prvi spomen Ivanca!), Ivan od Paližne ml. više se ne spominje".¹⁸ (grafički istaknuo autor).

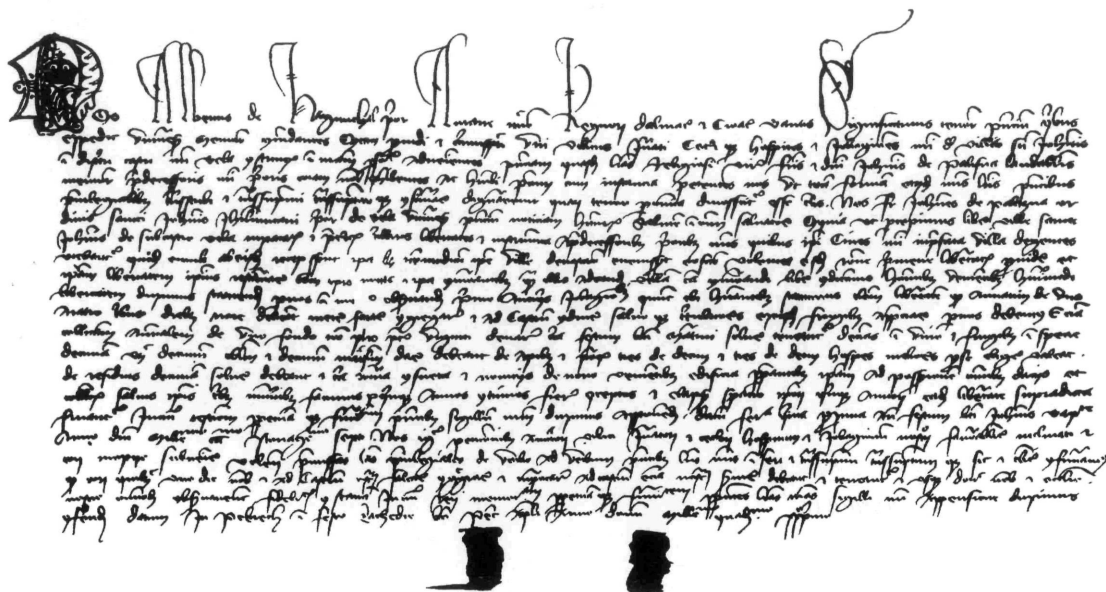
Isprava koju je u Beli 22. lipnja 1396. godine izdao Ivan Paližna ml. sačuvana je u prijepisu Alberta de Nagmihala, priora vranskog i bana Hrvatske i Dalmacije, s nadnevkom 22. veljače 1421. godine u Pakracu. Dokument glasi:

Mi Albert de Nagmihal, prior vranski i ban kraljevina Dalmacije i Hrvatske, objavljujemo ovom ispravom svima kojih se tiče i dajemo na znanje da pred nas osobno dodoše brižni i razboriti ljudi sudac, prisežnici te neki od stanovnika i podložnika naših iz općine sv. Ivana (Ivanca), što stanuju na području našega grada Bele, pokazujući nam neku ispravu hvale vrijedne uspomene priora, brata redovnika i gospodina Ivana od Paližne, našeg predšasnika, i moleći nas uz ponizne molbe da je u ovu našu ispravu u cjelini prepíšemo i prenesemo te se udostojimo prenesenu potvrditi. Njezin je sadržaj u svemu ovakav:

**Mi brat IVAN OD PALIŽNE, jeruzalemskog reda sv. Ivana,
PRIOR BELSKI,**

pozdravljamo u Spasitelju svih ljudi sve koji budu ovo doznali. Čuli smo kako su neki neprijatelji oteli slobostine i isprave slobodne općine Sv. Ivana (Ivanca) podijeljene od naših predšasnika priora, kojima su se služili ti naši građani koji stanuju u spomenutoj općini, a zbog toga je sama općina pretrpjela dosta štete. Mi (im) ovime želimo pribaviti prijašnju slobodu i u istoj prijašnjoj slobodi uspostaviti kako one koji sad u njoj stanuju tako i one koji dođu da (ondje) stanuju kao slobodni stanovnici te odlučismo dati im ovu slobostinu koju ćemo vjerno obdržavati: ponajprije za stare podložnike koji sada tamo stanuju određujemo povlasticu da od jedne rali godišnje budu dužni po tri dana orati, žeti, kositi i skupljati (žito ili sijeno) i dovesti u grad, s time da budemo dužni vršioce tih plodova platiti; godišnji prinos po jednom gruntu (zemljište s kućom, dvorištem, vrtom i sl.) treba da o Martinju plate ne veći od dvadeset denara; dužni su dati desetinu od vina i plodina napose, desetinu tj. deseto vjedro i deseti snop; od pčela i svinja podložnik će sebi odabrati tri najbolje od deset, a od ostalih platit će desetinu; i tri običajna dara. Novoselcima, koji iznova dođu na taj posjed i spremaju se graditi zgrade, određujemo da budu kroz čitavih pet godina oslobođeni od svih daća i prinosa, izuzevši samo tri dara, a po isteku roka od tih pet godina neka se služe istom sloboštinom. A za trajnu čvrstoću ovih prava odredismo na ovu ispravu staviti naš pečat. Dano u četvrtak prije blagdana svetog Ivana Krstitelja (22. lipnja) godine Gospodnje tisuću tristo devedeset šeste.

Mi dakle s odobravanjem skloni traženju spomenutih, suca, prisežnika te ostalih stanovnika i podložnika i hoteći im pomoći u njihovoj oskudici, spomenute povlastice od riječi do riječi

Slika 6. Hrvatski ban Albert de Nagmihal potvrđuje 22. veljače 1421. g. ispravu Ivana Paližne ml. iz god. 1396. u kojoj se prvi put spominje naselje Ivanec
Hrvatski državni arhiv, NRA sv. 207 br. 26.

*prepisujemo i uvršćujemo u ovu našu ispravu, (a) prepisano tako potvrđujemo da nam svaki od njih bude dužan služiti i za naš grad po jedan dan kositi, skupljati (sijeno) i u naš grad dovesti, dok budu nama i našoj crkvi u svemu držali stalnu vjernost. Za spomen tome i za trajnu čvrstoću odredismo dati na ovu našu ispravu objesiti naš pečat. Dano u Pakracu na blagdan Stolice sv. Petra (22. veljače) godine Gospodnje tisuću četrdeset prve.*¹⁹ (prev. Metod Hrg).

Povelja se danas čuva u Hrvatskom državnom arhivu, oznaka NRA sv. 207., br. 26, a pisana je na latinskom jeziku i gotičkim pismom. Zanimljiva je i sudbina ovog dokumenta: Ivan Kukuljević u svojim bilješkama izvora navodi "odnešena pisma iz zem. arkiva", ²⁰ a Emilij Laszowski bilježi: "prije u zemaljskom arhivu, sada u Budimpešti."²¹ Tijekom pedesetih godina NR Mađarska je Hrvatskoj vratila dio odnesene arhivske građe, a između ostalog i ovaj za povijest Ivanca nadasve važan dokument. Isprava je otkrivena zaslugom arhiviste Metoda Hrga, koji je dokument preveo i protumačio.²²

Hrvatski državni arhiv, NRA sv. 207 br. 26.

Ego Albertus de Nagmichal, prior Aurane, necnon regnorum Dalmacie et Croacie banus significamus tenore presencium quibus expedit universis memorie commendantes, quum providi et circumspecti viri, vilicus, iurati ceterique hospites et iobagiones nostri de villis Sancti Iohannis in districtu castri nostri Bela constituti in nostram personaliter advenientes presenciam quesdam literas religiosi viri, fratris et domini Iohannis de Palisna, laudabilis memorie predecessoris nostri prioris coram nobis exhibentes ac humile precum cum instancia petentes nos ut totam formam eandem nostris literis presencibus privilegialibus transscribi et transsumpti transsumptumque confirmare dignaremur, quarum tenor per omnia dinoscitur esse talis: Nos frater Iohannes de Palisna, ordinis sancti Iohanni Iherosolimitani, prior de Bela universis presencium noticiam habituris salutem in omnium salvatore. Quia, ut percepimus, libere vile Sancti Iohannis de subcastro Bela (...) libertates et instrumenta a predecessoribus nostris, quibus ipsi cives nostri in prefata vila degentes utebantur quidam emuli ab eisdem recepissent (...) ubi non modicum ipse ville devastatum evenisset, eo scito volentes eisdem ratione primene(!) libertatis providere et ipsam libertatem ipsius restaurare tam (...) adhuc in ipsa commorantibus, quam illis ad eandem villam causa commorandi libere conditionis hominibus venientibus, quiusmodi libertatem duximus statuendam per nos in (...) observandam: primo, antiquis iobagionibus ex nunc ibi habitantibus statuimus talem libertatem: quod anuatim de uno aratro tribus diebus arare debeant, metere, falcare congregare et ad castrum conducere, salvo quod tritultores ex eisdem frugibus appreciare per nos debeantur, etiam collectam annualem de uno fondo non plus preter viginti denarios circa festum beati Martini solvere teneantur, decimis in vino et frugibus in specie decimam, videlicet decimum cubulum et decimum manipulum dare debeant et, de apibus et porcis tres de decim et tres de decim hospes meliores pro se eligere valeat, de residuis decimam solvere debeant et tria munera consueta, et novitiis de novo venientibus edificia preparantibus ipsam ad possessionem omnibus daciis et collectis, salvis ipsis tribus muneribus, facimus per quinque annos continuos fieri exceptos et elapso spacio ipsorum quinque annorum eadem libertatem supradictam fruuntur. In cuius testimonium perpetuamque firmitatem praesentibus sigillum nostrum duximus apponendum. Datum feria quinta proxima ante festum beati Iohannis Baptiste anno Domini milesimo trecentesimo nonagesimo sexto. Nos igitur petitionibus anotorum vilici, iuratorum et ceterorum hospitum et iobagionum nostrorum favorabiliter inclinati et eorum inopie subvenire volentes premissas literas privilegiales de verbo ad verbum presentibus literis nostris inseri et transsumpti transsumptumque sic et aliter confirmamus, quod eorum quilibet uno die nobis et ad castrum nostrum falcare, congregare et importare, ad castrum eciam nostrum servire debeant et teneantur et usque donec nobis et ecclesie nostre omnimodam observaverint fideliter constantiam. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes literas nostras sigilli nostri appensione duximus conferendas. Datum in Pekrech in festo Cathedre beati Petri apostoli, anno Domini milesimo quadringentesimo vigesimo primo.

Slika 7. Transliteracija isprave iz 1421. godine u latinični tekst

Ivan Palizna nazvao je stanovnike Ivanca *cives*, koja je označavala građane s punim građanskim pravom, a naselje je imalo suca *vilicus* imenovanog od ivanovaca. Ban Albert de Negmihal koristi termin *hospites iobagiones*, što pokazuje da se pravni položaj podložnika krajem 15. st. izjednačio s položajem stanovnika gradskih naselja i pogoršao. Feudalci su stanovnike u gradovima i posjedima u svojem vlasništvu pretvarali u kmetove, što je vidljivo i na belsko-ivanečkom vlastelinstvu u vlasništvu grofova Petheö de Gerse.²³

Pretpostavke o postojanju Ivanca prije 1396. godine

Počeci Ivanca vezuju se uz kapelu Sv. Ivana Krstitelja - podignutu na prostoru nekadašnjeg starog grada Ivanec, na raskrižju puteva iz Varaždina prema Lepoglavi i Krapini, Klenovniku i drugim naseljima koja su tek nastajala. *Naselje Svetog Ivana početni je oblik imena kasnijeg Ivanca i očiti znak da se mjesto tek tada razvijalo. ... Činjenica da je kapela u gradu Ivancu bila posvećena Sv. Ivanu Krstitelju siguran je putokaz da su njeni osnivači križari ivanovci, koji su tog sveca naročito štivali, po njegovoj crkvi u Jeruzalemu primili ime reda ...*²⁴

Prema ispravi Ivana Paližne ml. postojanje Ivanca može se pretpostaviti već i prije 1396. godine: "... neki neprijatelji (su) oteali slobostine i isprave slobodne općine Sv. Ivana (Ivanca) podijeljene od naših predšasnika priora..." Iz uvodnih odredbi najstarijeg ivanečkog dokumenta doznajemo da su stanovnici Ivanca imali neprijatelje, koji su im oteali njihove slobostine, te se njima više ne mogu služiti. To bi moglo upućivati prije svega na povremene upade Nijemaca iz Štajerske (Güssingovci, Celjski).

Nadalje, tekst isprave spominje "stare podložnike koji sada tamo stanuju", pa je prema tome mjesto bilo razvijeno već ranije i kroz više generacija. Općina (trgovište) ima svoga suca, prisežnike. Obveze stanovnika Ivanca prema podavanjima kmetova pod drugim feudalnim gospodarima bile su znatno manje. Ivančani su sredinom 14. st. imali neusporedivo manje terete od nameta kmetova na posjedima zagrebačkog Kaptola.

Razloge za privilegirani položaj prvih stanovnika Ivanca nalazimo u odnosu vlastele prema podložnicima radi obveze podložnika koje su sadržavale i zaštitu belskog posjeda oružjem prema potrebi. Bile su mnogo manje od obveza na drugim vlastelinstvima i radi "... pospješivanja naseljavanja, značajnije proizvodnje žitarica, te razvoja obrta i kada žele osobitim mjerama pospješiti naseljavanje, ... zatim, što struktura njihova posjeda ne dopušta da se prehranjuju zemljoranjom, a obrt se u zabačenoj varoši slabo razvija."²⁵

U prilog pretpostavke nastanka Ivanca prije 1396. godine govori i postojanje posjeda Punikve, Tužno, Cerje, Jurketinec i drugih naselja. Stoga je izvjesno da je već na početku, a najkasnije do sredine 13. stoljeća, morala postojati općina Sv. Ivana, uz činjenicu da je Ivanec zbog svojih očitih prednosti uskoro postao najznačajnije središte zapadno od centralitetnog grada Varaždina.

Ivanec je dobio slobostine i postao "slobodna općina" (oppidum) sa svojim sucem, prisežnicima, predstavnicima (zastupnicima ili vijećnicima) u 13. ili 14. stoljeću kada niču mnogobrojne slobodne općine i trgovišta sa raznovrsnim povlasticama. Ivančani dolaze k prioru Ivanu Paližni ml. s molbom **da se potvrde njihove stare slobostine**, koje su im prijašnji priori ivanovaca podijelili, a neprijatelji oduzeli i prijeti im opasnost da ih ponovno izgube.

Pored listine Ivana Paližne ml. iz 1396. godine, prve početke Ivanca nužno je povezati s kapelom Sv. Ivana Krstitelja, čije postojanje do sada nije dovoljno uvažavano. L. Šaban smatra ... *da je općina Sv. Ivana početni oblik imena kasnijeg Ivanca i očiti znak da se mjesto tada tek razvilo... a činjenica da je kapela u gradu Ivancu bila posvećena Sv. Ivanu Krstitelju siguran je putokaz da su njeni osnivači križari ivanovci, koji su tog sveca naročito štivali, a po njegovoj crkvi u Jeruzalemu primili ime reda...*²⁶

Kapela Sv. Ivana Krstitelja spominje se prvi put u ispravama iz 1574. a od 1638. godine u vizitacijama Arhidakonata varaždinskog. Crkva se spominje kao "vrlo stara", "prastara", "starija od župne crkve", "križarska" (tj. od križnika-ivanovaca), i prema nalazima vizitatora 1649. godine bila je u lošem stanju, zapuštena i ruševna, što nije neobično s obzirom da se njena starost u to vrijeme može procijeniti od 250 do 300 godina. Vizitator 1669. g. bilježi da je kapela u još jadnijem stanju, zabranjuje bogoslužje i nalaže popravak. To nije odgovaralo vlasnici ivanečkog grada grofici Suzani Oršić, udovici Stjepana Petheöa, koja je kapelu namjeravala porušiti i sagraditi novu. Kapela Sv. Ivana Krstitelja konačno je porušena 1674. godine.

Za naziv naselja Ivanec i Ivančice dugo je vremena bilo na snazi uvjerenje da su nastala iz korijena imena reda ivanovaca. Ovo pojednostavljeno tumačenje osporio je L. Šaban i dokazao da su ovi toponimi nastali po kapeli Sv. Ivana Krstitelja u Ivancu. U prvom i najstarijem povijesnom izvoru Ivan Paližna ml. godine 1396. naziva tadašnji Ivanec naselje *općina Sv. Ivana*. Prof. Šaban smatra da je postojanje kapele Sv. Ivana Krstitelja, zaštitnika reda ivanovaca,

utjecalo na stvaranje imena naselja, slično kao i u primjerima Margečana (crkva Sv. Margarete), Marčana (Sv. Marko), Vidovca (Sv. Vid), Petrijanca (Sv. Petar) i dr.²⁷

Prvi se spomen Ivanca 1396. godine pojavljuje nakon nastanka njegovih susjednih naselja: najstariji je spomen Klenovnika 1244. godine, Bele 1275. godine, Maruševca 1269., Punikvi 1304., Cerja Tužnog 1306. i 1336. Župe Sv. Juraja Maruševac, Sv. Martina Donja Voća i Kamenice spomenute su 1334. godine.²⁸ Vuglovec bilježi prvi spomen 1350.; Jurketinec 1374.; toponim planine Ivančice spominje se već 1238., a rijeka Bednja 1321. godine. Ostala naselja današnje općine Ivanec javljaju se u srednjovjekovnim dokumentima također vrlo rano: Margečan 1431., a Gačice, Ivanečki Vrhovec (prvotno pod imenom Šatornjak, Verh), Lovrečan, Vitešinec i Završje - 1564. godine.²⁹

Svi ovi podaci govore u prilog pretpostavke da je trgovište Ivanec postojalo u 13. stoljeću. Kasniji razvitak Ivanca u centralno naselje u dolini Ivančice i Bednje uvjetovan je izborom Ivanca za stalno sjedište vlastelinstva mađarskih grofova Petheö de Gerse (od 16. stoljeća) zbog mnogostrukih prednosti. To je bio povoljan položaj uz glavne prometnice istok-zapad (Lepoglava, Krapina), sjever (Klenovnik, Slovenija), velika naseljenost za ono vrijeme (radna snaga, obrana vlastelinstva), plodne oranice i livade uz Bednju, bogate šume i druge povoljne okolnosti. Dvorac Petheövih - obrambena tvrđava (castrum, kaštel) imao je u vrijeme turskih provala obrambenu namjenu za okolno stanovništvo.

IVANEC U SVJETOVNOM VLASNIŠTVU

Nova istraživanja srednjovjekovne povijesti Varaždinske županije Nevena Budaka potvrđuju da je u prošlosti Ivanca, osim povijesnih činjenica, potrebno sagledavati gospodarske, političke, demografske, socijalne, društvene, kulturne i druge okolnosti njegova razvitka kroz proteklih 600 godina.

Ivanec se do sredine 16. stoljeća navodi kao imanje velikog posjeda čiji je centar bio *templarsko-ivanovački grad Bela*. Zato o Ivancu prije dolaska obitelji Petheö de Gerse možemo govoriti samo kao o jednoj od ekonomskih jedinica belskog posjeda, o neke vrsti majuru, ... na kojem su postojale neke gospodarske zgrade, čak neka zdanja za stanovanje. Opća nesigurnost koja je u tom kraju zavládala nakon pljačkaških upada Turaka u toku 15. i 16. stoljeća iziskivala je da se svako vlastelinstvo, majur, crkva ili kapelica okruže nekim obrambenim pojasom, zidovima, zdanjima, kako bi narod u slučaju nagle opasnosti uzmogao naći zaklon i braniti se.³⁰

Opadanje značenja reda Sv. Ivana Jeruzalemskog počinje prestankom križarskih ratova i povlačenjem sjedišta ivanovaca na Maltu. Djelatnost im je okončao papa Inocent VII. ukidanjem reda 25. lipnja 1405. Šezdeset i četiri godine kasnije, odnosno 1469. godine red ivanovaca nestao je iz Hrvatske.³¹

Žitelji Ivanca 25 godina nakon pridobivanja prve pisane isprave gube stoljetne crkvene gospodare, red ivanovaca i povlastice koje su im priznavane i poštivane. Istodobno isprava s banskim potpisom 1421. godine mogla je osnažiti njihov položaj u odnosu na nove vlasnike. 1441. godine Ivančani ponovno dobijaju potvrdu svojih povlastica. Međutim, pravni učinak tih dokumenata nije ih štitio od povećanih nameta feudalnih gospodara, koji su ih smatrali običnim kmetovima.

Ivanec u vlasništvu porodice Petheö de Gerse

Vlasništvo Ivanca i Belskog posjeda 34 godine nakon ukidanja reda ivanovaca prelazi 1439. godine u ruke priora Matka Talovca, hrvatskog bana, koji je vlastelinstvo djelomično sekularizirao (tj. pretvorio crkveno u državno vlasništvo) uz neke karakteristike crkvene imovine.

1480. godine ugarski kralj Matija Korvin, u stvaranju centralizirane monarhije i savlađivanju feudalne samovolje, zaplijenio je velika imanja nepokornih velikaša i stvorio u Hrvatskoj ogroman fond fiskalnih posjeda: 1481. konfiscirao je Veliki i Mali Kalnik i Belu (kasnije Varaždin, Vinicu, Krapinu, Veliki Tabor, Trakošćan, Kostel, Lobar i Oštrc). Sve je to povećavalo prihode od poreza, iako je i seljaštvo i nadalje bilo pod velikim obvezama.³²

Polovicom 15. stoljeća vlastelinstvo Bela s Ivancem uključeno je u veliki posjed grofova Celjskih u Hrvatskom zagorju, a zagorski knez Ivan Korvin (nezakoniti sin kralja Matije Korvina) oko 1500. godine prodao je Belu i Ivanec grofovima **Ladislavu, Tomi i Franji Petheö de Gerse uz zalag od 5.600 dukata**. Bela i Ivanec s okolnim krajevima postaju vlasništvo ove mađarske plemićke obitelji za iduća dva i pol stoljeća, odnosno do 1738. godine.

Braća Petheö de Gerse ishodila su banskim nalogom jedne od sudskih parnica s plemićem Tomom Salajem (od 1555. do 1558.) uvođenje u posjed Fraksije Choron, supruge Benedikta Petheö, u posjed kaštela Ivanec i sela Ivanca, Prigorca, Punikvi, Vuglovca i Lovrečana. Ivanec postaje gospodarsko i upravno središte obitelji Petheö.³³ Bela s vremenom postupno gubi značenje i postaje gospodarska jedinica (imanje su u 19. i 20. stoljeću gospodarski obnovili Ožegovići). Šest godina kasnije (1564.) isposluju braća Benedikt i Ladislav Petheö važnu kraljevsku darovnicu za grad Belu, kaštel Ivanec i posjede Rusakovec, Završje, Lovrečan, Tužno, Lukavec, Punikve, Gačice i Vuglovec. Ivan Kukuljević u svojem je radu o Prioratu vranskom zabilježio:

*Grad Belu sa Cerjem, Tužnom i Ivancem darova još 1564. kralj Ferdinand iz nova, za vječna vremena, Benku i Ladislavu Petevu, sinovom Nikolajeva Peteva. Ovi sagradiše u Ivancu iz gradiva tamošnje samostanske crkve novi grad (castellum noviter erectum). Na dan Sv. Marka uvedena su svečano po kaptolu zagrebačkom rečena braća u zakoniti posjed grada Bele i svih njegovih selah i pripadnostih. ... Na taj način bijaše iz nova učvršćeno pravo porodice Peteva na stari priorata Vranskoga posjed grada Bele sa svojim ogromnim obsegom.*³⁴

Ovaj dokument imao je za obitelj Petheö neprocjenjivu važnost u dokazivanju njihovog starog prava na belsko-ivanečki posjed. Bela i Ivanec su i mnogo kasnije, 1817. godine nakon

54-godišnjeg sudskog parničenja ponovno vraćeni obitelji Petheö de Gerse po ženskim nasljednicama. Istodobno, darovnica spominje prvi siguran podatak o postojanju utvrđenog grada u Ivancu 1558. godine koji su gradili grofovi Petheö, a u ispravi se navodi da je te godine ... *Frakcija Choron, žena Benedikta Petheöa uvedena u posjed grada kojega su Petheövi nedavno bili izgradili. Taj njihov grad doživio je naše dane, bez obzira koliko on u toku vremena bio pregrađivan.*³⁵

U svim tim promjenama Crkva je posvema zaboravila na golemi belski posjed, koji je ugarski kralj Bela IV. dodijelio redu ivanovaca za njihove zasluge. Zagrebačka biskupija u ulozi pravnog sljednika Vranskog priorata i Belsko-ivanečkog posjeda uzaludno je dokazivala svoje pravo na veliko gospodarstvo, koje je bilo njezino izvorno vlasništvo. Povrat belskog posjeda kao dijela imovine Vranskog priorata prvi je pokrenuo 1485. Bartol Berislavić (80 godina nakon ukidanja reda ivanovaca). Tri godine kasnije ponovno je zagrebački kaptol pokrenuo pitanje belskog i ivanečkog vlastelinstva, ali uz točne podatke. Poveljom izdanom u Beču 3. siječnja 1632. godine, kralj Ferdinand daruje

Slika 8. Nadgrobni spomenik Ivana Petheö (+1616.) u ivanečkoj župnoj crkvi Sv. Marije Magdalene

Foto: B. Težak

... grad Belu, pripadajući negda "prioratu vranskom, reda križnika", sa svimi pristojalici. Naročito navodi sela Ružakovec, Završje, Lovrečan, Cerje Tužnja, (Tužno), Lokavec, Gačica, Vitošinec, Margičan, Zelna, Zatumjak, Ponikva, Prigorec, Voglovce, Stražnovec i Ivanec ili Ivanci, gdje stoji kaštel od porušene crkve sagrađen". Ali ni ovom darovnicom ne postignu Vinković željenu svrhu.

... 17. studenoga 1650. godine Ferdinand III. izdao je darovnicu u kojoj su navedena sela pripadajuća gradu Beli: Jurketinec, Ligaši, Vrhovec, Gačice, Škriljevec, Globočec, Galženjak, Čakanovec, Vratečno, Knapovec, Kraj, Kuštrovo, Krasenski ili Vitošev breg i Mačkovec.³⁶

Ovom kraljevskom darovnicom Zagrebački kaptol dobiva Belu i Ivanec. No niti ovim dokumentom nije se postigao uspjeh. Ključni i nepobitni dokaz prava na Ivanec, Belu i Cerje bila je isprava Petheövih iz 1564. godine. Bela, Ivanec i cjelokupno imanje ivanovaca zauvijek je ostalo u svjetovnom vlasništvu.

Posljednici Ivanca u 18. i 19. stoljeću

Posljednji muški potomak obitelji de Gerse - Ivan Petheö umro je u Ivancu 16. prosinca 1728. i sahranjen u roditeljskoj grobnici u lepoglavskoj crkvi Sv. Marije. Vlastelinstvo je ostavio u lošem stanju i velikim dugovima. Imanjem nakon toga upravlja udovica Barbara Falussy do smrti 1730. godine. Kraljevski fisk (državna blagajna) potom preuzima posjed i imanja Petheövih. Kralj Karlo IV. najprije ih poklanja grofu Palffyju, a godine 1740. prodaje grofu Ladislavu Erdödyju Novomaroškom za 80.000 forinti.³⁷

Carica Marija Terezija potvrđuje 1742. godine vlasništvo imanja Bela, Ivanec i Jurketinec grofu Ladislavu Erdödyju Novomaroškom. On je obnovio vlastelinsko gospodarstvo, u opkope oko grada doveo vodu, sagradio drugi sprat i dogradio ivanečki kaštel. Ladislav Erdödy nije ostao trajni vlasnik belskog i ivanečkog posjeda, jer su ženske nasljednice iz obitelji Petheö de Gerse 1763. godine pokrenule parnicu smatrajući da im je neopravdano oduzeto nasljedstvo, koje su njihovi preci kupili novcem, a ne darovnicama. Stoga nije bilo pravnog osnova da kralj preuzme belsko-ivanečko vlastelinstvo poslije smrti posljednjeg muškog nasljednika.

Uz pomoć Mirka Karla Raffaya, biskupa đakovačkog, nakon parnice od 54 godine, imanje Bela, Ivanec i Cerje raspodijeljeno je na petnaest plemićkih porodica *po tankoj krvi grofova Petheö, potomaka obitelji de Gerse. Bela je pripala porodici Ožegović-Barlabaševački, a pojedine dijelove ovog posjeda dodijeljeno je plemićkim obiteljima Dominić, Kanotay, Bedeković, Josipović, Lovinčić i Barabaš. Cerje je pripalo obitelji Švagel-Bogačevački. Ivanec sa zemljištem dobila je porodica Peharnik-Hotković.*

*Franjo pl. Kukuljević (1774.-1844.) naslijedio je gospodarstvo Ivanečka Kaniža, Antun pl. Kukuljević (1788.-1851.) Jurketinec i dio Ivanca, plemićka obitelj Fodroczy šume na Ivanščici, Josip pl. Balogh od Galanthe - Cerje Gornje, plemićka obitelj Kovačoci - Cerje Srednje, plemićka obitelj Krajačić - Gečkovec, Samuel pl. Bužan - zemljišta u Ivancu i šume na Ivanščici.*³⁸

U znak zahvalnosti i na spomen biskupu Raffayu 1817. godine postavljene su na zidove kaštela Bele i Ivanca mramorne ploče s identičnim (latinskim) tekstom, koji u prijevodu glasi:

*Pošto su po izumrcu muške loze, a za žensku lozu, nasljednici presvijetle obitelji Petheö de Gerse, nakon parnice koja potraja 54 godine, putem suda dobra Belu, Cerje i Ivanec natrag zadobili brigom i nastojanjem preuzvišenoga i presvijetloga gospodina Emerika Karla Raffaya, biskupa bosanskog i đakovačkog, opunomoćenika svojih rođaka, četvrte godine njegove (biskupske) brižne uprave, nakon bratske podjele na 15 sporednih grana, diobni nasljednici, sretni zbog takva ishoda, odrediše da se svom dobročinitelju i najdičnijem biskupu na mramornu ploču stavi ovo na trajni spomen 12. siječnja 1817.*³⁹

Stari grad Ivanec

Stari grad Ivanec bio je obrambena tvrđava (kaštel), a sastojao se od četiri krila koja su se kružno zatvarala. Sjeverna strana uz cestu Varaždin-Lepoglava Ivanec, na raskrižju puteva u Hrvatsko zagorje i prema Sloveniji, imala je obrambenu namjenu s tri impozantne kule, koje su štatile sa zapada i istoka. Najstarije i najjača je bila velika branič-kula debelih zidova i visine tri kata kvadratnog oblika, dok je zapadna imala poligonalnu formu, a istočna polukružnu.

Slika 9. Kukuljevićev grad (kaštel) Ivanec 1896. godine

Poligolna kula bila je nepravilni šesterokut također obrambene namjene okrenuta sjeveru, zapadu i jugu. Njezina arhitektonska konstrukcija pokazivala je potpunu nehomogenost: podrum i dva kata imali su vrlo debele zidove, a treći sprat je bio manjih dimenzija. Po mišljenju prof. Szaboa i dr. Anđele Horvat kula je sagrađena s elementima renesansnog stila koji su u naše krajeve donijeli talijanski graditelji, koji su u Hrvatskoj podizali obrambene objekte, primjerice i Stari grad Varaždin.

Međusobno su kule bile povezane masivnim obrambenim zidom, koji je zatvarao dvorište prema sjeveru i uz polukulu tvorio cjelinu s kapelom koju je podigla obitelj Petheö. Na zidu su bile postavljene dvije drvene galerije koje su služile za prolaz od zapadnog do istočnog dijela dvorca. U zidu, na visini drugog kata, bila su tri prozorčića u dubokim nišama, koji su nekada bili puškarnice.

Tvrđava je od okoline bila odijeljena dubokim opkopima vode iz Bistrice, a lijevo od dvorca na lokaciji današnjeg parka postojao je veći ribnjak. Prostor današnjeg središta Ivanca bio je u to vrijeme vlastelinski majur s oranicama i gospodarskim zgradama, a uz cestu prema zapadu se još nisu podizale kuće. U kaštel se ulazilo preko mosta iznad grabišta vode.

Zapadno krilo služilo je stanovanju, vjerojatno iste starosti kao i glavna kula, a južni dio je nastao u 18. stoljeću za Erdödyjevog vlasništva. Na svakom spratu nalazilo se 4-5 prostorija, sa stropovima ukrašenim štukiranim medaljonima. Dvorišno jugoistočno krilo iz istog razdoblja služilo je posluži i gospodarskim potrebama. Prof. Gjuro Szabo u *Spomenicima kotara Ivanec* zapisao je:

*... Ivanečki je grad građevina, nastala tijekom dugoga vremena, pa se i sada vidi rad raznih generacija. Danas nema više u opkopima vode, nestalo je i samih opkopa, nu još se dolazi puteljkom do glavnog ulaza, gdje se nekada nalazio most. Nad tim se ulazom na sjevernoj strani nalazi spomenuti već natpis. (riječ je o spomen-ploči o proširenju dvorca grofa Erdödyja 1744. godine, nap. autora) Desno od ulaza stoji četverouglasta kula, koju možemo s pravom smatrati najstarijim dijelom grada, a do ove kule iskače jedan dio grada, zatvoren sa pet stranica nepravilnika, a dalje se k jugu prislanja glavni masivni dio grada. S istočne strane nema nikakvih građevina. U dvorištu se vide uobičajeni lukovi oko dvorišta grada, koji su danas dijelom zazidani.*⁴⁰

Slika 10. Sjeverna četverouglasta branič-kula ivanečkog kaštela

Slika 11. Istočna kula s preostalom gospodarskom zgradom (oko 1955. g.) Foto: E. Kušen

Obitelj Kukuljević-Sakcinski u posjedu Ivanca

U posljednjem razdoblju - od sredine 19. do tridesetih godina ovog stoljeća povijest kaštela i naselja Ivanec vezuje se uz obitelj Kukuljević-Sakcinski. Rodoslovlje ove znamenite i zaslužne hrvatske porodice seže do 1649. godine unazad. Njihova povezanost s obitelji Petheö de Gerse proizlazi od pradjeda povjesničara Ivana-Stjepana Kukuljevića (umro 1748.) koji je bio oženjen Katarinom Zmajlović iz Međimurja, čija je majka Barbara Hrelec bila unuka Suzane Petheö. Po svojoj prabaki Antun i Franjo Kukuljević - otac i stric Ivana Kukuljevića - naslijedili su dijelove belsko-ivanečkog imanja.

Slika 12. Ladislav Kukuljević Sakcinski (185.-1896.)

Razdiobom iz godine 1817. Ivanec i okolica postaju vlasništvo baruna *Adama Peharnika-Hotkovića*, čije je nasljedstvo pripalo kćeri Katarini, udatoj za ivanečkog odvjetnika *Nikolu pl. Fallera*. U braku su imali kćer Mariju, udatu za *Filipa pl. Šarlaja*, koja po majci nasljeđuje kaštel Ivanec, zemljišta i šume. Dok su bili vlasnici, uklonili su dijelove ruševne kapele Petheövih u starom gradu. Kaštel je i poslije tog zahvata ostao zaštićen zidovima, prema opisu grada Ivana Kukuljevića oko 1885. godine. Obitelj Šarlaj je 1867. godine prodala cjelokupni posjed Ivanec s gradom (kaštelom) *Ladislavu Kukuljeviću*.⁴¹

Ladislav Kukuljević-Sakcinski (1815.-1896.) dao je ivanečkom starom gradu oblik, koji se očuvao do njegova konca. Srušio je ostatke kapele Petheövih, probio istočni zid za prolaz do gospodarskih zgrada koje je izgradio. Grabišta je zasuo zemljom, poravnao s okolnim terenom i okoliš pretvorio u vrt. Veliko i gospodarski dobro vođeno vlastelinstvo ostavio je svom nećaku Božidaru Kukuljeviću, najmlađem sinu

povjesničara Ivana Kukuljevića-Sakcinskog. U oporuci je također namijenio znatne svote novca i materijalne vrijednosti brojnim srođnicima, prijateljima, slugama, kmetovima, kulturnim i dobrotvornim udrugama.

Božidar Kukuljević-Sakcinski (1861.-1927.), posjednik je Ivanca od 1896. godine. Objavio je prigodne prozne spise, a najveću vrijednost ima *Mladost Ivana Kukuljevića-Sakcinskog* u kojem opisuje mlade dane svog oca i njegova politička nastojanja. U rukopisu je ostavio nedovršenu *Poviest plemićke porodice Kukuljevića Sakcinskih*. Ivanec svog vremena je opisao u prikazima proslava posvete kapele Blažene Djevice Marije (podignutu za života strica Ladislava, a postojala je u ivanečkom parku do šezdesetih godina), posvete barjaka Dobrovoljnog vatrogasnog društva Ivanec u srpnju 1891. godine i posvete školske zastave 1901. godine. Božidar Kukuljević preuredio je zapušteni ribnjak i livadu u engleski perivoj, danas park, upisan kao spomenik prirode.

1934. godine zbog neizmirenih obveza njegov sin Radovan ustupa većinu ivanečkog posjeda i obiteljskih dugova *dr. Josipu Šabanu* (mužu sestre Ladislave). Za saniranje dugova rasprodane su šume, zemlje, vinograd i livade. Na kraju je ostao samo ivanečki dvorac s perivojem, mlin i 400 ha posječenih šuma.

Sudbinu Kukuljevićevog dvorca, spomenika ivanečke prošlosti zapečatila su ratna zbivanja u II. svjetskom ratu. Prema tekstu prof. Ladislava Šabana 27. listopada 1943. toga je dana "došlo do paljenja grada, koji je ovaj put izgorio."⁴²

Prema drugom svjedočenju dvorac je zapaljen i teško oštećen 19. XI 1943.⁴³ Odmah po svršetku rata dr. Josip Šaban bio je spreman pridonijeti njegovoj obnovi, ali je 1946. godine ostatak cjelokupnog imanja i imovina svih vlasnika nacionalizirana. Izložen propadanju ivanečki stari grad dotrajavao je do lipnja 1959. godine, kada su preostale dvije kule srušene.

AGRARNI ODNOSI NA IVANEČKOM VLASTELINSTVU

U rasvjetljavanju starije ivanečke povijesti značajne podatke pruža studija Josipa Aadmačeka *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća* s brojnim pokazateljima o ekonomsko-socijalnom i demografskom razvitku ivanečkog kraja u 16. i 17. stoljeću.

Na temelju izvornih dokumenata obitelji Petheö koja je vlasnik belsko-ivanečkog vlastelinstva⁴⁴ u vrijeme, koje obuhvaća istraživanje J. Adamčeka, analizira se struktura feudalne rente.⁴⁵ Podavanje desetine žitarica na vlastelinskim posjedima Bela i Ivanec vršilo se u naturi. Broj "dimova" (tj. obitelji koje plaćaju kraljevski porez) iznosio 1507. godine 127, od kojih je za prvu spomenutu godinu bilo oslobođeno 16 kuća, a druge 27.⁴⁶

Iz podataka o agrarnoj proizvodnji belsko-ivanečkog vlastelinstva, prema registru gornice iz 1573. godine seljaci su posjedovali 443 vinograda, od kojih se davalo 770,5 vedara vina. Do sredine 16. stoljeća gornica je bila najvažniji i najsigurniji vlastelinski prihod, a vino se dobro prodavalo. Početkom 17. st. broj vinograda je osjetno smanjen: do 1603. godine na oko 250, dok je prihod gornice spao na 398 vedara.⁴⁷

Slika 13. Božidar Kukuljević-Sakcinski (1861.-1927.)

Slika 14. Stari vinograd (gorica) pod Ivančicom
(foto M. Kraš)

mogao tražiti u ljeto tri dana rada sa zapregom. Seljaci ove obveze nisu prihvatili, a u ugovoru o feudalnoj renti od 1569. godine svako je selište trebalo raditi od Miholja do žetve tjedno jedan dan, a od žetve do Miholja dva dana. Vlastelin je jedino u vrijeme žetve svojih polja mogao tražiti svakodnevnu tlaku.⁴⁸

Pobuna ivanečkih kmetova 1568. i 1569. godine

U povijesti je zabilježena, no manje je poznata seljačka buna na posjedima Bele i Ivanca 1568. i 1569. godine, koja *ide u red većih lokalnih buna u Hrvatskoj*...⁴⁹ Ivanec je bio gospodarski nerazvijen za potrebe vlastelinstva, a istodobno stanovništvo preslabo da bi se oduprlo pretvaranju građana u kmetove. Zbog toga su nastojanja vlastelina da ukinu stare povlastice takvih trgovišta bila u pravilu uspješna, iako ponekad praćena otporom.⁵⁰

Vlasnici Ivanca i Bele u to vrijeme Benedikt i Ladislav Petheö nisu prihvaćali važnost isprave Ivana Paližne ml. iz 1396. godine. Pobuna je otpočela 5. travnja 1568. godine oružanim napadom kmetova na kaštel u Ivancu, a pretučeni su vlastelinski službenici Juraj i Martin Lančić. "Pobunjenici su u prvim akcijama napali vlastelinske alode, pozatvarali vlastelinske službenike i slugu i noću zauzeli kaštel u Ivancu ... Idući dan, 6. travnja, pobunjenici su otišli u njemačku državu, vjerojatno se radilo o namjeri da se islele u Štajersku, ali na vlastelinstvu su ostale njihove obitelji."⁵¹

Položaj seljaka u prodaji viškova njihovih proizvoda pogoršao je dodatno vlastelinski monopol u 16. stoljeću pravom prvootkupa, koje je vlastelinima omogućavalo "pravo" kupovanja svih proizvoda koji se iskažu kao višak, po cijeni koju je određivao sam feudalac. Iz ugovora braće Ladislava i Benedikta Petheöa de Gerse s kmetovima Bele i Ivanca 1569. vidi se vlastelinsko pravo prvootkupa vina i meda. Kmetovi su morali navedene proizvode prvo ponuditi vlastelinu, a u slučaju prodaje bez odobrenja, vlastelin je mogao proizvode zaplijeniti.

U razdoblju od sredine 15. do kraja 18. stoljeća Ivanec postoji kao trgovište i feudalno vlasništvo grofova Petheö bez povlastica. Stanovnici su imali status kmetova i uglavnom su se bavili poljodjelstvom. U očuvanoj građi nisu zabilježeni podaci o obrtničkim djelatnostima kmetova, osim za osobne potrebe. Radna renta koju su određivali vlastelinski gospodari samostalno kao tlaku bila je različita. Već spomenuti Ladislav i Benedikt Petheö 1568. godine tražili su od svojih kmetova da svako selište na belsko-ivanečkom posjedu daje od proljeća do jeseni 4, a zimi 3 dana tlake. Vlastelin je

Glavni uzrok pobune ivanečkih kmetova bilo je povećavanje rente i tlake, znatno više od opterećenja od prava i povlastica koja su im potvrđena ispravama iz 1396., 1421. i 1441. godine. Zahtjev pobunjenika je bio da se obveze Ivančana primjenjuju na sve kmetove belskog i ivanečkog vlastelinstva, pod prijetnjom iseljenja. Posrednici u pregovorima - vlastela i plemići iz neposrednog susjedstva nisu priznavali povlastice Ivančana prema ispravama iz god. 1396. i kasnije.

Hrvatski sabor je 24. lipnja usvojio zaključak o suzbijanju nemira u Ivancu oružanom silom, a ban Drašković traži pismom okončanje pobune uz prijetnju:

*... ako još budemo čuli za neku vašu bunu tako ćemo vas kazniti svim prikladnim i za to potrebnim sredstvima da ćete se zbog toga kajati ne samo vi, već će to možda oplakivati i vaša djeca.*⁵²

Prijetnje iz Sabora ni pregovori nisu smirili pobunu, a u rujnu 1568. je nastavljena: u Punikvama je ubijen sudac Pavao, a vlastelinski službenici pretučeni. Unatoč ostrim prijetnjama, do oružane intervencije nije došlo, a u listopadu su pregovori nastavljeni. Konačno je krajem ožujka 1569. došlo do izmirenja i zaključen ugovor između Benedikta i Ladislava Petheöa s buntovnim kmetovima. No Ivančanima nije uspjelo proširiti prava za druge kmetove, a utanačene obveze su važile za sve. Desetina se plaćala novcem, smanjene su radne obveze (tlaka) podavanjima kmetova na vlastelinstvima u Trakošćanu, Maruševcu i drugima. Pobuna je ipak svršila uspjehom seljaka, zbog čega se 4 godine kasnije ivanečki kmetovi nisu priključili velikoj seljačkoj buni Matije Gupca, jer su im zahtjevi bili djelomično ispunjeni.

Vlastelini Petheö zadržali su ubiranje i crkvene desetine, od čega su se žitarice plaćale u novcu, a desetina vina u naturi. Ugovorom s kmetovima iz 1569. godine (zaključen nakon pobune) svako selište bilo je dužno davati 1,5 varaždinskih kvarti pšenice, 1 kvartu prosa i 1,5 koreca zobi. Po vrijednosti ove daće su bile nekoliko puta veće od novčane rente.⁵³

* * *

1780. godine carica Marija Terezija je zbog političkih, gospodarskih i socijalnih prilika izdala više zakonskih propisa "kojima je nastojala spriječiti pretjerano iskorištavanje kmetova određujući maksimum podavanja što ih feudalni gospodar može zahtijevati od svojih podložnika, a također i minimum kmetskog posjeda". Zakonska odredba kojom se ovaj propis primjenjivao nazvana je "Naredba o urbarskom uređenju Hrvatske" ili "Hrvatski Urbar Marije Terezije" od 27. XI. 1780. Ovim zakonskim aktom, uz kasnije dopune, regulirao se odnos podložnika i vlastelina sve do ukidanja kmetstva u Hrvatskoj 1848. godine. Određivao je kategorije zemljišta na jednom selištu (strukturu, ali ne i veličinu), međusobna prava i dužnosti seljaka i feudalaca. No već i ranije (1737. g. - Naredba Karla VI.) država želi "da se spriječi pretjerana eksploatacija kmeta od njegova neposrednog gospodara, kako bi seljačko gospodarstvo i dalje moglo snositi javne terete."⁵⁴

Dioba seoskih kućnih zadruga u Ivancu

Hrvatski sabor ukida kmetstvo zalaganjem bana Josipa Jelačića 1848. godine, ali se zbog hrvatskih specifičnosti i političkih razloga ekonomska ovisnost o vlastelinu održala sve do početka 20. stoljeća u prikrivenim oblicima. Jedan od razloga zaostajanja Hrvatske za tadašnjom Europom, bile su kućne zadruge "tradicijski način življenja kome nema primjera u rimskom i građanskom pravu."⁵⁵

Ove zadruge su vjekovima bile način organiziranja obitelji za koje je usvojena definicija prema kojoj je *kućna zadruga stara, patrijarhalna ustanova u kojoj živi više obitelji i nekoliko generacija ljudi. To je ravnopravna zajednica života i rada uz autarhičnu proizvodnju i potrošnju na zajedničkom imanju kojim rukovodi demokratski izabran starješina, a upravlja skupština svih odraslih punopravnih zadrugara.*⁵⁶

Prvi podaci o broju kućnih zadruga u Ivancu i okolici zabilježeni su u kanonskoj vizitaciji ivanečke župe iz 1649. godine. Župa je sredinom 17. stoljeća brojala 13 sela: Ivanec, Mačkovci (Kaniški Vrhovec i Kraševac), Lovrečani (Gečkovec), Vuglovci (Knapić i Lančić), Kraj (Salinovac), Šatornjak i Verh (Ivanečki Vrhovec), Punikve, Vitešinci, Vuskovci (kraj Punikvi), Prigorci i Kotar (Ribić breg). U selima je bilo 214 zadružnih kuća s 7-8 stanovnika u prosjeku, iz čega se može procijeniti da je Ivanec s užom okolicom imao 1500-1700 stanovnika. Zabilježena

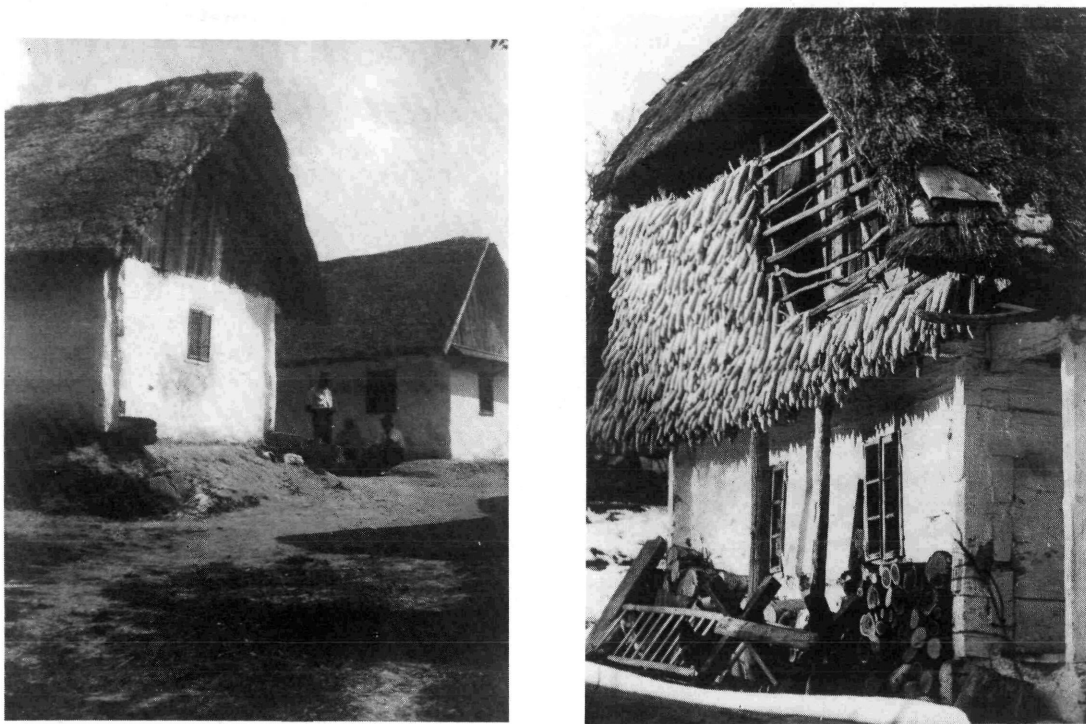
su prezimena i materijalno stanje obitelji. Iz obveza prema ivanečkom župniku gospodarsko jačih obitelji bilo je svega 34, srednjih 21, a ostalih 159 kuća bilo je slabijeg imovnog stanja.⁵⁷

Cjelovitiji podaci o hrvatskim kućnim zadrugama objavljeni su u drugoj polovici 19. stoljeća zaslugom Ognjoslava Utješenovića.⁵⁸ Zadruge su u to vrijeme već nestajale. Prema tablici o brojnosti zadružnog članstva 1851. godine⁵⁹ u kotaru Ivanec broj kuća iznosio je 2.450, a broj stanovnika 24.000 s prosjekom od 10 ukućana zadrugara. Utješenović je istražio unutrašnju strukturu siromašnih sela Prigorca - bregovito i teško obradivo tlo i bogatijeg Jurketinca - plodno i ratarsko naselje.⁶⁰ Utješenovićovo istraživanje ukazuje na zaključak

*da su bijeda i siromaštvo razbijali zadružne odnose. Dakle, nisu samo diobe uzrokovale siromaštvo, nego je ono bilo prisutno i sililo na diobe i još veće osiromašivanje i pauperizaciju seljačkog života.*⁶¹

Za kućne zadruge kotara Ivanec 1851. godine karakteristična je ocjena stanja: "da je proces dijeljenja i raspadanja zadruga u Varaždinskoj županiji u odnosu na druge hrvatsko-slavonske županije najviše napredovao."⁶² Prema podacima O. Utješenovića u ivanečkom kotaru postojala je već tada samo jedna zadruga (!). Podatke koji svjedoče o stupnju razduženja u Kotaru Ivanec u Hrvatskom zagorju iznio je ivanečki saborski zastupnik i župnik Stjepan Vuković. U njegovoj je župi bilo 200 kuća, od kojih je 197 potajno podijeljeno, samo dvije žive u zadrugi, a jedna je dioba sudski bila provedena.

Župnik Stjepan Vuković bio je agilan član saborskog "Odbora za zadruge", biran 1861. i 1869. godine, kojom prilikom je u zapisniku ostala zabilježena njegova rasprava o raspadanju zadruga: "Ja sam bio župnik kroz 25 godina, i u ovom vremenu su diobe zadrugah tako nastale, da ja otišav iz župe ivanečke nijedne zadruge nisam ostavio; sve su se podijelile, ali nikad nisam čuo, da su nepokretnine na glave dielili, nego uvijek na loze."⁶³

Slika 15. (fotografije 1-2)

Zagorske drvene "hiže" pokrivenne slamnatim krovom, romantika siromaštva i skromnosti

Poslije ukidanja kmetstva 1848. godine dotadašnji kmetovi postaju vlasnici zemlje koju su obrađivali. Posjed postaje samostalno gospodarstvo, ali još uvijek po građanskom zakoniku zadržavaju ipak zadružno vlasništvo i isključuju nasljeđivanje. ... Tako je došlo do proturječja individualnog, građanskog vlasništva i zadruga sa zajedničkim vlasništvom iz kojega nije bilo moguće izdvojiti idealni dio.⁶⁴

Zbog materijalne sigurnosti velikih (i siromašnih) porodica, u tzv. prijelaznom razdoblju do kraja 19. st., kućne su se zadruge dijelile potajno. Administrativni postupak bio je u to vrijeme složen, dugotrajan i skup: velik broj dokumenata o zemlji i zadrugarima, pristojbe i naknade mjernicima, gruntovničarima i sudskim komisijama, nakon čega se godinama čekalo na podjelu. Stoga su se članovi kućnih zadruga dijelili sami, bez katastra, gruntovnice i suda, a upravna vlast ih je i nadalje smatrala zadrugama. Problemi su nastajali kod "plaćanja poreza i prireza, radnih obveza, novačenja vojnika, otplate zajedničkih dugova, plaćanja gornice i vinske desetine, svečeničkih davanja i drugog. U slučaju prinudne naplate ili ovrhe vlasti su za troškove čitave zadruge uzele npr. kravu ili konja samo jednoj tajno podijelnoj grani ili obitelji. Tad je dolazilo do sudovanja, protivljenja, ispada pa i prolijevanja krvi."⁶⁵

Već u početnom razdoblju diobe kućnih zadruga vršila se prodaja zadržnog zemljišta. Očuvani su podaci za godine 1862.-1863., a nakon toga se zemlja prodavala bez ikakve diobe. Zanimljivi su razlozi prodaje zadruge Gerdjan (Grđan) iz Punikvi koja je tražila odobrenje za prodaju livade Čret:

Sučlanovi zadruge Matek, Franjo, Žofia i Jela Gerdjan bili su dužni Andri Krogu iz Punikvi 230 forinti za kupnju hrane i vozne marve. Vjerovnik ih nije htio čekati, sili ih putem suda da namire dug...

*... niti zerno žitka jur od svih peteru u kući neimademo. Zadruga Bregović iz Ivanca prodaje komad livade Vugrad. Zadruga je uzimala na vjeru žito za hranu i sjetvu više godina od mlinara Šimuna Severa iz Ivanca. Pozajmljivao se i gotov novac, tako dugo dok dug nije porastao na 330 for. Mlinar je zaprijetio da će ih predati sudu, ako za kratko vrijeme ne vrate dug.*⁶⁶

Dioba kućnih zadruga u ivanečkom kraju bila je ubrzana potajnim oblicima koji nisu mogli razriješiti složenost i posljedice povijesnog nasljeđa. To je bio proces čije je trajanje donekle ublažila mogućnost zaposlenja u rudnicima, na gradnji željezničke pruge Varaždin-Golubovec, odlazak u gradove, otvaranje ciglana, iseljavanje, te ekonomska migracija u prekomorske zemlje. Istraživanje diobe kućne zadruge Kraš pokazuje da je od velikog zadržnog gospodarskog posjeda zemljišno (gruntovno) podijeljen tek manji dio.⁶⁷

Istodobno u cijelom Zagorju nastaje proces usitnjavanja posjeda, o čemu rječito govore podaci o broju parcela 1860. godine za područje općine Ivanec, kada ih je bilo 4.134. Sedamdeset pet godina kasnije (1935.) katastarski je registrirano 9.781 čestica. Ujedno se intenzivira gospodarenje zemljom, ali blagostanje ne raste zbog povećanja broja stanovnika. Ivanec s okolicom je gusto naseljen i prenapučen kraj: prosječna gustoća iznosila je 1931. godine 146 stanovnika, dok se 1946. godine povećala na 151 stanovnika po km².⁶⁸ Prosječna naseljenost Hrvatske bila je 1931. godine 67, a 1948. 66,9 stanovnika na 1 km².⁶⁹

GOSPODARSKA POVIJEST IVANCA

Ratarstvo, stočarstvo i vinogradarstvo, uz obrte kućne proizvodnje od iskona su temelj narodnog gospodarstva. Ivanec i njegova okolica po načinu proizvodnje, vrstama privrednih djelatnosti, oruđa i alata ima istovjetnu prošlost materijalnog života kao i ostali krajevi Hrvatske. Zaštitni znak ivanečkog kraja bio je **lončarstvo** uvjetovano posebnim okolnostima. Rudolf Bičanić u analizi "specijalizacije" gospodarstva i poljodjelstva bilježi:

*Povoljni prirodni uvjeti, siromaštvo kraja ili običaji nastali pod naročitim okolnostima uzrokuju, da se čitava sela odaju nekoj grani prerade, i kao vješti rukotvorci izlaze na glas, koji se širi nadaleko. Tako su na primjer po čitavoj Hrvatskoj i Ugarskoj glasoviti lončari stanovnici sela Jerovac u Hrvatskom zagorju, gdje ima dobre gline. Lončarijom se bave od davnih vremena, pored stanovnika sela Jerovca, još i seljaci iz sela Bedenec i Dubravec u dolini Bednje. Oni proizvode lonce, pehare, vrčeve, čupe, štuće, zdjele, tanjire itd. Proizvedenu robu natrpaju na kola (po 400 komada) i razvoze po selima, gdje mijenjaju posuđe obično za toliko žita, koliko u posudu stane. Oni polaze i po sajmovima gornje Hrvatske.*⁷⁰

Poljoprivredna proizvodnja Kr. kotara Ivanec na početku XX. stoljeća

Početkom 20. stoljeća Varaždinska županija, upravni kotarevi i općine uredno i precizno bilježe podatke o prometu stoke, uzgoju novih pasmina, bolestima domaćih životinja.⁷¹ Posebna pozornost pridavana je trgovini, jer su podaci o broju prodane i zaklane stoke, te izvozu poslužili financijskim službama u ubiranju poreza i pristojbi.

GODINA	BR. PRODANIH GOVEDA	BR. PRODANIH SVINJA	VRIJEDNOSTI U KRUNAMA
1902.	2.643	6.154	262.888
1904.	3.581	7.660	575.810
1906.	3.190	4.737	296.605
1908.	2.149	7.298	434.650
1909.	2.580	7.410	214.300
1910.	3.701	8.603	171.860
1911.	1.199	6.494	113.760
1912.	3.337	7.180	215.000

Županijske vlasti ostvarivale su širi državni program obnove stočarstva i za područje Kotara Ivanec. Dobavljane su plemenitije i kvalitetnije vrste konja i krava. U 1904. godini ... *otpočelo je i oplemenjivanje domaćih svinja s nerastima yorkshirske pasmine i postignuti dobri rezultati. Za kotar Ivanec je u rasplodne svrhe dodijeljeno 17 yorkshirskih nerasta. Konjogojstvo se uspjehom razvija, a u Kotaru Ivanec bilo je 1458 kobila i ždrebica za priplod. U Ivancu i Maruševcu bilježi se povoljan razvoj stočarstva sa 17 bikova i 6. 260 krava i junica križanaca pincgavske i domaće crvene pasmine ... 1906. u općinama Ivanec i Maruševac napreduje stočarstvo, a prevladavaju simenthalska pasmina.*

Cjelovitiju sliku uzgoja i prometa u stočarstvu Ivanca i okolice daje ocjena prodaje konja, peradi i jaja. Promet je prema podacima Izvješća bio vrlo povoljan. Najveći dio stoke prodavan je na 20 godišnjih sajмова koje je odobravala lokalna uprava. Postojalo je 7 privatnih klaonica, od kojih je jedna imala pravo klanja za izvoz.

Vinogradarstvo i voćarstvo

Tradicija vinogradarstva u širem ivanečkom kraju vrlo je stara djelatnost u svim povijesnim razdobljima. Iz poglavlja o agrarnim odnosima vidljiv je gospodarski značaj vina, za čiju proizvodnju i plaćanje poreza postoji trajna i višestruka obveza kmetova. Ukidanjem kmetstva nastaje novo razdoblje uzgoja vinove loze i unapređivanja vinogradarstva novim sortama, stručnim vinarstvom i podrumarstvom.

Nažalost sredinom 19. stoljeća pojavljuju se pepelnica, plamenjača i trsna uš, koje su gotovo uništile zagorsko vinogradarstvo. U lipnju 1889. godine ustanovio je prof. Adolfo Jurinac prvu peronosporu u vinogradima na Varaždinbregu, iako je vjerojatnije da je riječ o *filokseri*.⁷² Bolest je prenijeta iz Amerike u pokušajima da se u Europi zasade nove sorte, a prvi znaci - tada još nepoznate bolesti - otkriveni su 1863. godine u Francuskoj. Jedino rješenje za spas vinograda bila je zamjena domaćih sorti s američkom lozom, koju trsna uš ne uništava.

Stoga je Ladislav Kukuljević-Sakcinski osnovao u Ivancu prvi loznjak za uzgoj američke loze, koja se pokazala otpornom na bolesti. *Okolica Ivanca tipično je i kvalitetno vinorodno područje, pogodni položaji i dobra obrada vinograda daju vrlo kvalitetna, dosta jaka, nježne arome, kiselkasta i buketna vina. Bjelina bijela (spominje se u Gornjoj Voći još u doba Rimljana) i po koji trs mirkovače, vjekovne su sorte ovog područja.*⁷³

Izvješća Županije varaždinske iskazuju detaljne podatke o voćarstvu i vinogradarstvu cjelokupnog područja Županije. Za ovu granu narodnog gospodarstva realiziran je širi program razvitka i zamjene sorti voćaka, te regeneracije vinograda.

Vinogradarstvo je bilo vrlo značajan dio gospodarstva, a posebno zbog uvođenja novih sorti i očekivanja boljih berbi. Stoga se u Izvješćima godišnje iskazuju površine Kotara Ivanec zasade otpornijom američkom lozom, i količini priroda:

GODINA	POVRŠINA JUTARA	UROD MOŠTA U HL
1902.	1112	11.521
1904.	1217	6.928
1906.	1336	7.466
1908.	1381	10.709
1909.	1405	8.446
1910.	1423	3.834
1911.	1435	11.460
1912.	1484	12.404

O uvođenju novih sorti i prinosu u vinogradima *Županijska izvješća* donose ovu analizu:

U našim vinogradima cijepi se najviše graševina, imbrina (portugizac crveni), kraljevina, muškat crveni i žuti, plemenka crvena i bijela, šipon i traminac. Cijepi se i burgundac (modra klevanjka), frankovka, kadarka, ružica, žerjavina. Napokon cijepi se i razne domaće bjeline i crnine, slankamenka, silvanac zeleni (zeleni klešćec ili mušica), modra kosovina, krščina (krhko-prtce), kapčina, domaća lipovčina crna i zelenika. Za podlogu uzima se skoro isključivo samo Riparia portalis gloire de Montpellier, Vitis solonis i Vitis rupestris monticola, akoprem je jako željeti da se za jako kamenita tla naše županije sa 60-70% vapnenca uvedu nove podloge kao Aramon Rupestris Ganzin br. 1, razni izabrani hibridi loze Berlandieri, hibrid Colombeau Rupestris.

Spomena je vrijedno da u raznim rudinama županije varaždinske ima jošte loze od starih vinograda, koja jošte rodi!

Za unapređivanje voćarstva 1902. godine ... darovala je Vis. kr. zem. vlada žiteljima kotara ivanečkoga 2.220 voćnih cijepova, koji su dijelom podijeljeni žiteljima, a dijelom zasađeni uz javne ceste: 50 voćaka uz cestu Lepoglava-lepoglavski kolodvor, od Jurketinca do Grede 80 sadnica. Iz školskih vrtova u Ivancu dato je 500 voćnih cijepova.

U prvom desetljeću ovog stoljeća u Kotaru Ivanec raspačno je među žiteljstvom do 17.000 voćaka. 1904. godine općina Ivanec primila uz neznatnu cijenu od 30 filira 800 jabučnih cjepova, koje zasađiše žitelji na svojim posjedima. Urod jabuka i krušaka bio je osrednji, šljiva mjestimice, uz sušu bila je to još jedna slaba godina.

Slika 16. Agrarni pejzaž Prigorca podno sjevernih padina Ivančice

(Foto: M. Kraš)

Ratarstvo

Ukidanje kmetstva omogućilo je slobodno raspolaganje obradivim površinama, te se ubrzo promijenila tradicijska ratarska proizvodnja i agrarni pejzaž.⁷⁴ Za čitavo područje Županije varaždinske tipično je usitnjavanje posjeda koje je na području bivše porezne općine Ivanec udvostručilo broj parcela:

godina	1860.	1892.	1910.	1935.
broj parcela	4.134	5.663	8.892	9.781

U 1905. godini u Katastarskoj općini Ivanec površine po kulturama pružale su ovu sliku:⁷⁵

1. šume	1.571 ha	52,5%
2. oranice	648	21,7%
3. livade	455	15,2%
4. pašnjaci	122	4,0%
5. neplodno tlo	110	3,7%
6. voćnjaci	44	1,5%
7. vinogradi	40	1,4%
UKUPNO:	2.990 ha	100,0%

Prvo su preorani pašnjaci, koji su u periodu od 1860. do 1910. smanjeni za 50%, zatim se prešlo na krčenje šuma. Naročito je mnogo šume iskrčeno u vremenu od 1918. do 1941. g. Mijenja se, dakle, izgled kraja, i obrađivanje postaje sve intenzivnije. ... *Povećavaju se površine zasijane žitaricama, i to pšenicom i kukuruzom, dok su površine sporednih žita (raž, zob i ječam) opale. Strukturu ratarske proizvodnje 1889. godine ilustriraju ovi podaci: pšenica 4,1%, kukuruz 43,9%, ostale žitarice 19,2% - žitarice ukupno 67,2%. Krumpir predstavlja 13,3%, povrće 1,1%, industrijsko bilje 1,67%, a krmne kulture 2,5%.*⁷⁶

Za 1910. godinu iznijet je podatak da se najviše sije kukuruz, grah, krumpir, te repa, a u ravnica raž, pšenica, nešto heljde i prosa, te razno krmivo. U Jerovcu su bila 23 svilogojitelja, koji na 29 dudovih stabala uzgajaju dudovog svilca i proizvode 107 kg svilenih čahura.

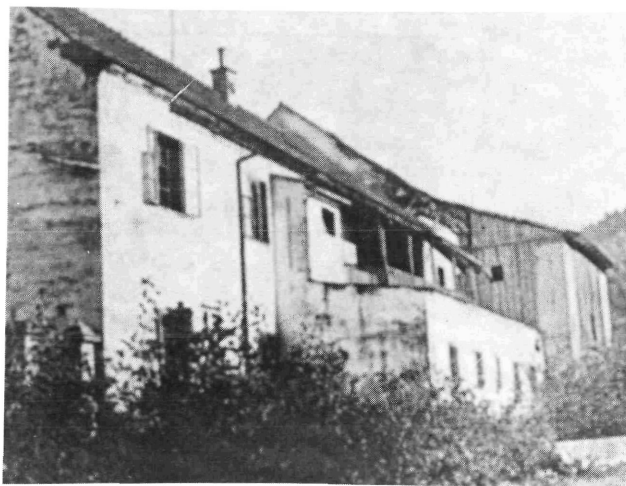
Gospodarski razvitak Ivanca u 19. i početkom 20. stoljeća

Prvi privredno-proizvodni poduhvati u Ivancu i okolici zabilježeni su u prvoj polovici prošlog stoljeća. Gospodarski razvitak Ivanca u modernom smislu otvorio je početkom 19. stoljeća Mirko Markić, vlasnik prve i jedine tvornice burmuta u Hrvatskoj. 1831. godine tvrtku je preuzeo Franjo Pust i drugovi. "Tvornica je radila vrlo uspješno do 1848. godine, kada je za austrijskog apsolutizma proizvodnju burmuta preuzeo državni monopol, a privatna tvornica dokinuta."⁷⁷

1849. godine obitelj Pust zamijenila je proizvodnju burmuta umjetnim (industrijskim) mlinom na valjke Veliki mlinski valjak - prvi u Hrvatskoj-dobavljen je iz Beča, a mlinsko kolo pokretala je voda potoka Bistrica. Poslije I. svjetskog rata mlin Franje Pusta je potpuno

moderniziran, a 1923. godine instaliran je ponad Taussigove pilane strujni generator izmjenične struje prvo za potrebe mlina, a kasnije i rasvjetu kućanstava Gornjeg Ivanca.

Potok Bistrica koji izvire iz Prigorca uz prtok Bistričicu s izvora Mrzljaka i Žganog vina na sjevernim padinama Ivančice prirodne su rijetkosti izuzetne ljepote i umjerenim padom, idealnim za pogon vodenica (u ivanečkom govoru *melina*, tj. *mlinova*). Kraljevska kotarska oblast u Ivancu izdala je Božidaru Kukuljeviću 1902. godine "Dozvolbenu izpravu" kojom je odobreno "pravo za porabu vode iz potoka Bistrice" u svrhu mlinarenja. 1932. godine ova dozvola je prenijeta na Franju Pusta, vlasnika mlina na valjke.⁷⁸

Slika 17. Napušteni mlin na valjke Franje Pusta (oko 1975. g.) (Foto: E. Kušen)

Od 1906. godine djeluje i "umjetni mlin" vlastelina Božidara Kukuljevića. Vlasnik je kasnije Franjo Reiter, koji prema Izvješću radi već 15 godina sa četiri zaposlena i 28,000 K godišnjeg prometa za tzv. "običnu", a kasnije preuređen za "sortnu meljavu". Ovaj mlin je za pokretanje strojeva koristio istosmjernu struju iz vlastitog agregata, snagom toka Bistrice.

Mali privatni mlinovi obilježili su rječicu Bisticu: od Prigorca i Ivanca do utoka Bistrice u Bednju nizalo se do nedavno dvadesetak mlinova. Preuzimali su meljavu pšenice, raži i kukuruza na širokom području od Vidovca, Jurketinca i Grede, Ivanca i okolice. Svaki od mlinova imao je stalne korisnike, a žito su u dogovorene dane preuzimali prijevoznici pojedinog mlinara i za nekoliko dana vraćali brašno u naselja udaljena od Ivanca i do 15 km. Zimi su neki mlinovi uz manje prilagodbe proizvodili ulje od bundevinih koštica.

U Ivancu je prema *Županijskim izvješćima* od 1902. do 1912. godine bilo sjedište nekoliko vodećih poduzeća po godišnjem novčanom prometu. Na prvom mjestu iskaza poduzeća, tvornica, mlinova, pilana i rudnika sve do 1910. godine nalazi se "umjetni mlin" Franje Pusta, sa 10-14 zaposlenih i prometom od 500.000 kruna (najveći godišnji promet poduzeća u Županiji).

Iza mlinarske porizvodnje nalazi se Bečko industrijalno ugljenarsko društvo koje eksploatira kameni ugljen od 1870. godine. U poduzeću je zaposleno 250-300 radnika, a ostvareni promet iznosi 400.000 K. (drugo mjesto po godišnjem prometu u Županiji varaždinskoj).

Na području Kotara Ivanec iskazano je sjedište drugih značajnih poduzeća, za ono vrijeme srednje veličine, čija djelatnost postoji i danas. To je bilo poduzeće Huga Kittnera u Cerju Nebojse za proizvodnju opeke, utemeljeno 1875. godine. Zapošljavalo je godišnje 60-80 radnika s godišnjim prometom od 30.000 K. 1906. godine sagradio je Franjo Kodytek u Lepoglavskoj Vesi tvornicu opeka u kojoj radi oko 80 radnika s godišnjim prometom oko 10.000 K. Opekarska proizvodnja održala se do danas u okviru poduzeća IGM - *Industrije građevnog materijala Lepoglava*. Ciglana u Cerju Tužnom proizvodi fasadnu opeku i klasični opekarski program, a Tvornica crijeva nedaleko Lepoglave (Čret) vučeni falc i biber crijeva.

Izvješće spominje "vodu pilanu" Gustav Taussig, za koju se navodi "da radi više od 50 godina". Upošljavala je 10 radnika s godišnjim prometom od 15.000 K. Pilana postoji i danas i povremeno vrši rezanje trupaca i uslužne poslove.

Od 1907. godine u Ladanju Donjem započeo je Hugo Moses s vađenjem ugljena i zaposlio 25-100 radnika. U 1910. godini Oskar pl. Pongratz u Maruševcu otvara tvornicu žeste u kojoj su zaposlena 4 radnika.

Rudarstvo i ugljenokopi Ivanca

Najstarije nalazište željezne rude nalazi se u dolini potoka Željeznice s tragovima željezne troske koja dokazuje primitivnu industriju taljenja željeza u prethistorijsko vrijeme. Sjeverne padine Ivančice sakrivaju napuštena rudišta. Pored "Vražje pećine" (podno kapele Sv. Duha) nekada se kopala željezna ruda limonit koja se upotrebljavala kao oker za bojenje. U Temnom dolu iznad Prigorca davno je bilo nalazište željezno-manganske rude, što potvrđuje napušteni rov i tragovi raznih ruda.⁷⁹

Rudna bogatstva Ivanca i okolice prvo su prikazana u knjizi Ognjoslava Utješenovića-Ostrožinskog: *Prirodna bogatstva u sjevernoj Hrvatskoj* objavljenoj u Beču 1879. godine. Djelo je na hrvatski preveo dr. Bruno Županić iz Ivanca (očuvano je svega nekoliko rukopisnih primjeraka prijevoda).⁸⁰ Utješenović se prvi zalagao "da se u interesu domovine potpomogne procvat domaće industrije" i izgradi pruga Čakovec-Varaždin-Lepoglava-Očura-Zaprešić. Varaždinska županija i grad Varaždin naručili su projekat za tu prugu 1861. godine, a puštena je u promet do Očure u listopadu 1890. godine.⁸¹

Na sjevernoj strani Ivančice u podnožju kote "Velike obreši" na nadmorskoj visini od 798 m bilo je nalazište cinka i olova, nastalo djelovanjem toplih voda obogaćenih cinkovom i olovnom rudom na vapnence i dolomite. U ovom rudniku eksploatiran je cinkov karbonat i cinkov sjajnik, a od olovnih ruda galenit.⁸² Okno je napušteno zbog velikih prodora voda i sve manjih količina rude. Uz ovo nalazište vezuje se djelatnost talionice cinka (tutije) u Kuljevčici, osnovane belgijskim kapitalom koja je proradila 1863. godine. Godišnja proizvodnja iznosila je 600 tona.⁸³

Talionica u Kuljevčici proizvodila je cink dvadeset godina - do 1883. godine, kada je zbog skupog i otežanog dovoza sirovina obustavljena njezin rad.

Varaždinska županija krajem prošlog stoljeća, unatoč općoj gospodarskoj stagnaciji razvija rudarsku djelatnost. Početak rudarenja u Ivancu pred više od 120 godina ostvaren je istraživanjima Ognjoslava Utješenovića. Zahvaljujući njemu ... *obistinila su se na području eksploatacije lignita, vapnenca za proizvodnju vapan, kamena, plemenitog kvarca i mrkog ugljena, na čemu je bazirana industrija Ivanca u zadnjih 100 godina. To se posebno odnosi na 100-godišnju proizvodnju lignita u općini, čemu Ivanec duguje cijeli svoj industrijski razvitak.*⁸⁴

Slika 18. Ivanečki ugljenokop oko 1920. godine
(razglednica u nakladi M. Herga)

Početkom 20. stoljeća rudarstvo u Ivancu i okolici započinje intenzivni razvitak. Slojevi lignita pokazali su se dovoljnim za rudarenje koje je potrajalo gotovo 100 godina. Prvo je otvoreno okno "Flora" u Ivancu 4. ožujka 1901. godine, uz koje je 1093. otvoren još jedan kop. Zaposleno je 200 rudara, a uskoro su izgrađene zgrade uprave i stanovi stručno-upravnog osoblja. Postupno je stvoreno cjelovito postrojenje s vlastitim elektroagregatom, separacijama i radionicama. Ivanečki rudnik je do početka II. svjetskog rata zapošljavao i do 800 rudara.

Vađenje ugljena u Ivancu okončano je 1962. godine, a rudarska proizvodnja Ivanečko-ladanjskih ugljenokopa okončana je 31. XII. 1975. godine. Procjena ukupne proizvodnje ugljena u ivanečkim rudnicima od početka rudarenja do 1945. godine iznosi 3,5 milijuna tona lignita.⁸⁵

Željeznička pruga Varaždin-Ivanec-Golubovec

Razvitak rudarenja na sjevernoj strani Ivančice i ivanečkih ugljenokopa omogućen je željezničkom prugom Varaždin-Ivanec-Golubovec, izgrađenom 1890. godine. Gospodarski značaj pruge temeljio se i na procjenama znatnijih količina antracita (kamenog ugljena), "koje su međutim istini za volju, bile dosta slabe". Prijevoz ugljena iz Golubovca obavljao se prije

Slika 19. Rudari
Umjetnička fotografija Otokara Hrazdire
"GALERIJA" mjesečnik internacionalne umjetničke fotografije, Ivanec, listopada 1933. godine

Dionica od Varaždina do Lepoglave dužine 26,3 km privremeno je puštena u promet 1. srpnja, dok je cjelokupna pruga otvorena za promet 5. listopada 1890. godine. Dionica Lepoglava-Golubovec (7,5 km) ima karakteristike brdske pruge.⁸⁶

Ivanečka obrtna zadruga

Organizirani razvoj obrta u Ivancu započinje na pragu 20. stoljeća. U stvaranju obrtničke organizacije istaknuo se Bartol Zagorc, dimnjačarski obrtnik, utemeljitelj Obrtnice zadruge u Ivancu. Uz pomoć i suradnju postolara Josipa Miklaušića, ivanečki obrtnici osnovali su svoju zadrugu 18. XI. 1905. godine, a za predsjednika je izabran Bartol Zagorc.

Tradicija obrtničke organizacije u Ivancu utemeljena je Pravilima Obrtničke zadruge kotara ivanečkoga iz 1907. godine. Značajna su zbog odredbi za materijalnu sigurnost članova i obitelji obrtnika, na temelju solidarnosti svih članova. Zadruga je posredovala u zapošljavanju, zajedničkoj nabavi materijala i strojeva, a članovi su mogli biti i pomoćnici (kalfe) i tvornički radnici.⁸⁷

Službeni kroničari u *Izvešćima Županije varaždinske* s posebnom pozornošću prate i bilježe obrtničku djelatnost u Kotaru Ivanec a razlog je u važnom prihodu državne blagajne koje ostvaruje privatno poduzetništvo. Zahvaljujući ovim izvješćima dokumentirana je struktura

izgradnje željezničke pruge prema Ivancu, Zlataru i Varaždinu sporo i teško zaprežnim kolima. Pored sirovina i proizvodnje cinka, potencijalni koncesionari i ulagatelji kapitala u prugu računali su sa prijevozom veterničkog i viničkog kamena, te eruptivnog kamena iz Očure, hrastovog, bukovog i kestenovog drveta u Beč i Peštu.

Izgradnju pruge Varaždin-Ivanec-Golubovec pratile su velike financijske teškoće. Dionice pruge do Cerja Tužnog (12 km) i od Ivanca do Lepoglave (14 km) građene su bez novčanih potresa. Problemi su nastali na izgradnji dionice Lepoglava-Golubovec dužine 8 kilometara i pobočne pruge Očura Sv. Jakob. U ljeto 1890. poduzetnici nisu radnicima mogli isplatiti višemjesečnu zaradu, zbog čega su izbili nemiri u kojima je sudjelovalo 400-500 ljudi. Potom cjelokupni posao preuzima Direkcija ugarskih državnih željeznica uz umanjivanje tehničkih elemenata pruge, kvalitete materijala i opreme.

zanimanja obrtnika. Najunosniji je bio posao krčmara. Na početku 1902. godine zabilježeno ih je 40, da bi se do 1912. godine broj povećao na 83, više nego dvostruko.

Druga uspješna skupina bili su sitničari (mali trgovci robom za svakodnevnu potrošnju), čiji broj se u desetogodišnjem razdoblju povećao od 36 na 56. Brojni za ivanečki kraj su mlinari, čiji se početni broj od 38 povećao na 55. Slijede trgovci svinjama, koji bilježe najveći porast: 1902. godine bilo ih je samo 8, a 1912. godine 34, a prate ih trgovci peradi među kojima se početni broj od 13 povećao na 31. Postolarski obrt bio je u usponu: od početnih 16 povećao se na 28. Mesarski obrtnici prosperirali su sporije: od 22 povećali su broj na 24.

Proizvodni obrti pokazuju suprotan primjer: od 56 tkalaca na početku stoljeća, broj se ovog zanimanja naglo smanjio 1909. godine na svega 2 obrtnika. Istovjetan primjer je i čizmarski obrt u kojem od 65 majstora na kraju ostaje samo jedan. Od zastupljenih obrtničkih zanimanja zabilježeno je 19 kovača, 16 krojača i 11 trgovaca.

Pored navedenog broja obrtnika u Kotaru Ivanec djelovalo je 10 zidara, 5 gostioničara, 5 pekara, 3 tesara, 3 bravara, 3 sedlara, 3 kolara, 2 ciglara, 2 krojača, te po jedan remenar i dimnjakar. Od 1902. do 1912. godine zabilježeno je djelovanje bačvara, lončara, pećara, vapnara, škrinjara, užara, češljara, knjigoveža i fijakerista, za čijim je obrtima s vremenom prestala potreba.

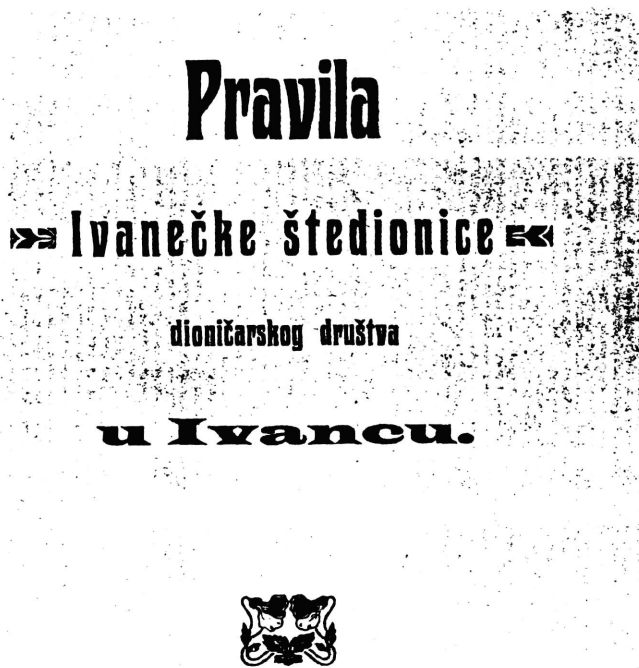
Obrtna zadruga i Mjesna organizacija Saveza hrvatskih obrtnika djelovale su do 1936. godine. Nisu bile samo cehovske organizacije, već su dale svoj prinos društveno-gospodarskom razvitku Ivanca i okolice. Nakon prestanka rada Obrtne zadruge osnovano je Udruženje zanatlija tadašnjeg kotara Ivanec, koja djeluje od 1. I. 1936., više kao službena ustanova s obvezatnim članstvom i nekim ovlastima. Organizirala je obrazovanje obrtnika i pomoćnika, te izložbe ivanečkog obrtništva.

Bankarsko poslovanje u Ivancu

U Ivancu je sredinom 1896. godine osnovana *Ivanečka kotarska štedionica d.d.* s početnom glavnicom od 40.000 kruna. Kamata je iznosila oko 5%, ali nije uspjela privući veći broj štediša, a djelovala je svega desetak godina.

Na početku 20. stoljeća u Ivancu počinje pojačana gospodarska aktivnost, čiji je prirodni pratilac bankarstvo. Iz Pravila Ivanečke štedionice dioničarskog društva u Ivancu od 14. kolovoza 1906. godine vidljivo je da je registrirana *"Ivanečka štedionica, dioničarsko društvo"* sa sjedištem u Ivancu (paragraf 1.), čija je svrha da u skladu s pravilima upravlja novčarske, štedioničke i bankarske poslove te unapređuje opće gospodarstvo mjesta Ivanca i okolice podpomažući vjeresijom trgovinu, poljodjelstvo i obrt te potičući na štednju i radinost.

Temeljna glavnica Ivanečke štedionice d.d. iznosila je 60.000 kruna, a prva emisija bila je 300 dionica čija je vrijednost iznosila 200 kruna. Svaka dionica "daje

Tiskara J. B. Stiflera u Varaždinu.

Slika 20. Pravila Ivanečke štedionice d.d.

pravo na jedan glas, ali više od 10 glasova ne može imati nitko." (paragraf 12.). Štedni ulozi iznosili su skromnih 37.719, a čisti dobitak 10.123 krune.⁸⁸

Poslije I. svjetskog rata u Ivancu je uspješno poslovala *Ivanečka podružnica Prve hrvatske štedionice d.d.* iz Zagreba i obavljala poslove štednje i kreditiranja. 1929. godine podružnica je prikupila štednih uloga u iznosu od 1.143.841 dinar. Oko 1925. godine u Ivancu je djelovala i podružnica *Centralne banke za trgovinu, obrt i industriju d.d.* iz Zagreba.

Zadrugarstvo kao oblik organiziranja i potpore seljaka-poduzetnika, pored financijskih ustanova otpočelo je na širem ivanečkom području početkom stoljeća. Prva seljačka zadruga osnovana je u Višnjici Donjoj 1900. godine, koja je poslovala do 1931. godine.

U prošlosti ivanečkog kraja upisano je i djelovanje *Kreditne hrvatske seljačke zadruge s.n.j. u Beli (Margečan)*, osnovane 1902. godine. U vrijeme utemeljenja zadruga je imala 248 članova iz Margečana, Bele i okolice. Uspješno je djelovala između dva svjetska rata.

Pored Kreditne seljačke zadruge u Beli, također 1902. godine utemeljene je *Marvogojska udruga Bela*, koja je djelovala za područje Beletinca, Biškupca, Vidovca, Petrijanca, Radovana i Margečana do početka II. svjetskog rata. Djelatnost udruge je bilo unapređivanje stočarske proizvodnje, prodaja stoke, nabava rasplodnog materijala, kreditiranje i sl. Bavila se širenjem simentalne pasmine goveda, a 1912. godine uvezla je rasplodne svinje iz Njemačke, zbog čega je ukorena od Središnjice udruge. Djelovanje zadruge vodio je barun Ivan Ožegović, st., vlasnik imanja i gradova Bela.

Prva zadruga u Ivancu, *Hrvatska seljačka zadruga Ivanec* osnovana je zaslugom ivanečkog popa Juraja Čveka 1918. godine i djelovala je do 1935. godine. *Mljekarska zadruga "Ivančica"* - prva zagorska mljekarska zadruga *Jerovec* osnovana je 1929. godine na inicijativu šestorice utemeljitelja iz Jerovca Donjeg i djelovala do 1936. godine. Uz otkup mlijeka proizvodila je sir.⁸⁹

U *Izvešćima Županije varaždinske* od 1904. godine zabilježena je djelatnost Gospodarske podružnice u Ivancu sa 123 člana, ogranka Poljodjelske banke, a u kasnijem razdoblju postoji i Seljačka zadruga u Ivancu kao podružnica Poljodjelske banke, s ispostavama u Kamenici, Klenovniku, Lepoglavi i Višnjici.

LOKALNA UPRAVA I SAMOUPRAVA - KOTAR I OPĆINA IVANEC

Županija varaždinska jedna je od najstarijih u Hrvatskoj, a prvi župani se spominju već u 13. stoljeću. Područje Županije obuhvaćalo je u srednjem vijeku zemlje od Sutle na zapadu do Kalnika na istoku. Krajem 14. stoljeća nastaje Zagorska županija, praktično vlasništvo grofova Celjskih. Ova podjela promijenjena je 1486. godine kada se Zagorje vezuje uz Varaždinsku županiju sve do sredine 19. stoljeća i stvaraju kotarevi kao posebne administrativne jedinice.⁹⁰

Ivanec u administrativnoj podjeli Austro-Ugarske monarhije

U teritorijalnoj podjeli sredinom 18. stoljeća Ivanec i okolica pripadao je u Gornjopoljski kotar uz Lepoglavu, Trakošćan, Klenovnik i Vinicu (stari grad). 1848. godine Županija varaždinska bila je razdijeljena u četiri sudbeno-upravna kotara: Gornjo-zagorski (kotari Klanjec i Pregrada); Donjo-zagorski (Krapina i Zlatar), Gornjopoljski (dio kotara Ivanec i Varaždin) i Donjo-poljski (Varaždin).⁹¹

Prema *Zakonu ob ustroju županijah i uređenju uprave u županijah i kotarih* od 5. veljače 1886., koji je na prijedlog Sabora Hrvatske, Dalmacije i Slavonije potvrdio apostolski car i kralj Franjo Josip I., Županija varaždinska podijeljena je na osam upravnih kotara i 36 upravnih općina. Ovaj upravni ustroj održan je do 1924. godine kada su županije u Hrvatskoj ukinute.⁹²

O razvitku Ivanca u okvirima upravne nadležnosti Županije varaždinske s početka 20. stoljeća objavljeni su podaci u publikaciji *Izvešće o javnoj upravi u Županiji varaždinskoj*. U sastavu Županije varaždinske bilo je osam kraljevskih kotarskih oblasti: Ivanec, Klanjec, Krapina, Ludbreg, Novi Marof, Pregrada, Varaždin i Zlatar. U Kotaru Ivanec bile su upravne općine Bednja, Maruševec i Ivanec.⁹³

Proračun općine Ivanec i zemljišno otkupni dug

Županijska izvješća prikazuju stanje proračuna općine Ivanec. U većini godišnjih proračuna zabilježen je podbačaj općinskih prihoda, što se nadoknađivalo povećanjem poreznih opterećenja u narednoj godini. Visina rashoda općinskog proračuna u razdoblju od 1902. do 1912. godine usporediva je s godišnjim troškovima srednje velikog vlastelinstva, npr. Božidara Kukuljevića-Sakcinskog. Iz županijskih izvješća je vidljivo da su povećanja poreza u općini Ivanec bila više iznimka nego pravilo zbog nemogućnosti naplate.

OPĆINA IVANEC	PRIHOD	RASHOD	MANJAK	IZNOS DRŽ. POREZA NA OPĆINU
1902.	31.680	41.280	9.600	48.000
1904.	39.065	44.306	5.241	49.000
1906.	46.080	50.136	4.056	47.000
1908.	59.398	49.000	10.398	55.600
1909.	78.354	71.314	7.040	44.000
1910.	69.352	79.802	10.450	35.000
1911.	79.623	87.543	13.850	35.000
1912.	53.556	67.596	14.040	36.000

Kraljevska Županijska oblast i područna Kr. kotarska oblast Ivanec

U drugom dijelu *Županijskih izvješća* objavljeni su podaci o djelovanju kotarske i općinske uprave. Upravna je općina Ivanec 1902. godine imala 24 općinska odbornika.

Općinski odbor Ivanec održao je 1902. godine 6 redovitih i 4 izvanredne sjednice. Usvojeni važniji zaključci bili su: da se u mjestu Lepoglava ustroji vatrogasno društvo i na trošak općine nabavi štrcaljka i vatrogasne sprave, da se kupi kuća bivšeg belgijskog društva za proizvodnju cinka uz cijenu od 5.000 K za filijalnu školu župe Kamenica u Kuljevčici i da valja "udovoljiti davnoj potrebi općine i mjesta Ivanca za gradnju javne klaonice" (sagrađene 1940. godine).

1904. godine održano je također 6 redovitih i 1 izvanredna sjednica. Općina Ivanec uputila je Visokoj kr. zem. vladi zamolbu za uređenje gruntovnice u kotaru ivanečkom. Uslijedio je pozitivan odgovor uz obećanje za ostvarenje u 1905. godini.

1906. godine općinski odbor održao 6 redovitih sjednica, 1909. četiri redovite sjednice, a najvažniji je zaključak da se preko Bednje u Jerovcu gradi novi most željezne konstrukcije i da se na općinskom sajmištu podignu gospodarske zgrade, te da se proširi ivanečki vodovod.

1911. godine održano je 6 redovnih i 1 izvanredno zasjedanje 20. listopada 1911. Općinsko zastupstvo u Ivancu kupilo je zemljište za gradnju nove zgrade kotarskog suda u Ivancu. 1934. godine zemljište i sudska zgrada pokušalo se Ivančanima oduzeti, što je izazvalo proteste, pa je odluka o prodaji povučena.

Prestankom postojanja županija u Hrvatskoj u ožujku 1924. godine regionalna i lokalna samouprava uvelike su izmijenjene. Centralizacija državne vlasti zahvatila je sveukupan gospodarski i društveni život. Županija varaždinska uključena je u Zagrebačku obalst teritorijalne podjele Kraljevine Jugoslavije. U Ivancu je i nadalje ostao kotar (srez) i sjedište najveće "seoske općine u državi" do 1938. godine.

Javno zdravstvo

O zdravstvenom stanju naroda objavljavani su vrlo detaljni podaci u djelovanju kotarskih liječnika, ljekarni, zaraznim bolestima i broju umrlih i unesrećenih. U *Županijskim izvješćima* za razdoblje 1902.-1912. godine nalazimo podatke o zaraznim bolestima koje su do danas potpuno iskorijenjene.

Od najčešćih bolesti 1902. godine opažene su boginje i trahom kod desetoro djece, a dvije godine kasnije (1904.) skrljet (šarlah), ponovno boginje, naušnjaci, trahom i pojava hripavca.

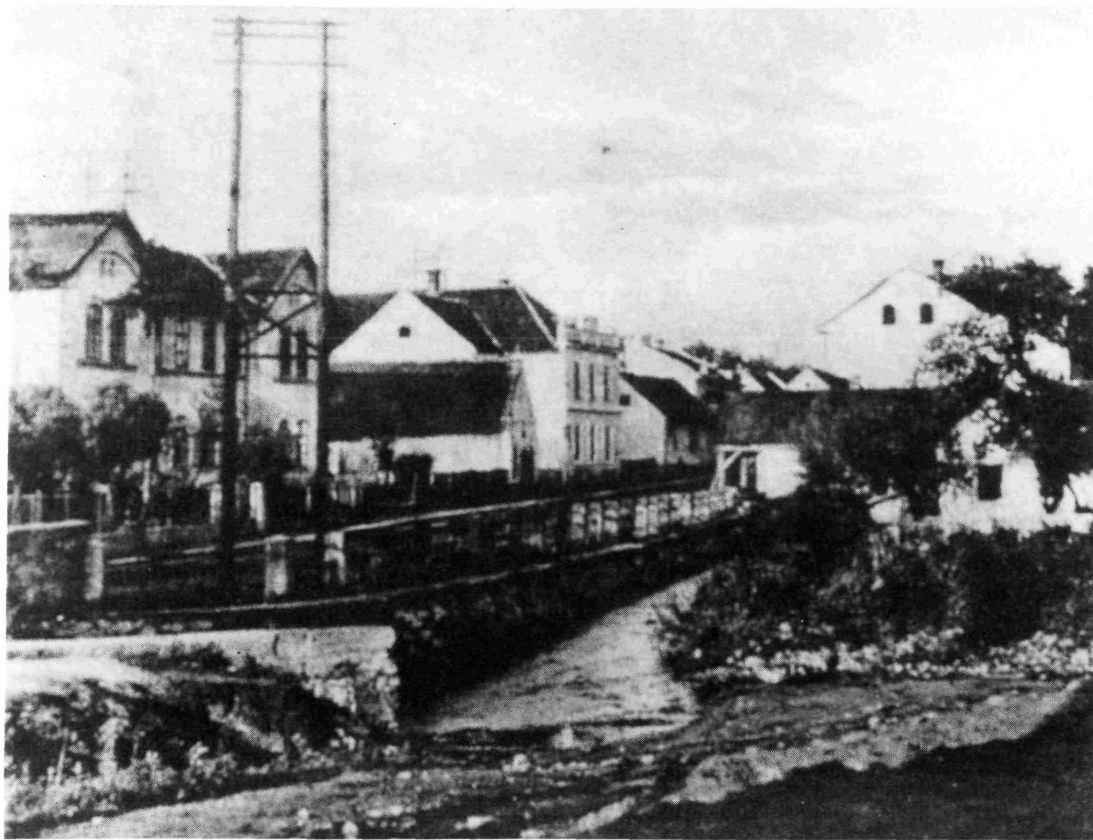
Kasnijih godina bilježi se sve više oboljelih od trahoma (1906. godine - 27 slučajeva, a 1908. godine 41 bolesnik koje se liječi ambulantno).

1906. godine zabilježena je difterija, a 1908. pojavila se epidemija šarlaha od kojeg je oboljelo 26 djece. Od te godine započinje redovito cijepljene djece protiv velikih boginja, a obuhvaćeno je 2.087 djece. 1909. g. cijepljeno 1.829 djece, a te je godine u Ivanec (iz Kostajnice) premješten *dr. Mavro Spiller*, kr. kotarski liječnik. Njegova zdravstveno-prosvjetiteljska uloga u širenju zdravstva-prosvjetiteljska uloga u širenju zdravstva i higijene, organiziranje tečajeva i zasluge u zdravstvenom prosvjećivanju upamtile su generacije zahvalnih pacijenata. Humani i obrazovni rad dra Mavre Spillera na najbolji je način nastavio njegov sin dr. Adalbert Spiller-Georgijević, liječnik u Maruševcu i Ivanu.

U 1910. godini od trahoma boluje 29 bolesnika. Protiv boginja cijepljeno je 2.017 djece. Istodobno se u Ivanu otvara javna ljekarna. 1911. i 1912. godine protiv boginja cijepljeno je oko 1.500 djece. Ove statističke podatke dopunjuje broj slijepih, čiji se broj u Kotaru Ivanec od 1908. do 1912. kretao od 23-25, a gluhoonijemih osoba je bilo od 47 do 60. Uz to je registrirano od 3-9 umobolnih, 11-17 bolesnika od padavice, te 3-10 retardiranih osoba.

Lovstvo u Kr. kotaru Ivanec

Podaci o lovstvu Kotara Ivanec za 1902. godinu iskazuju površine šuma od 20.315 i polja sa 23.790 kat. jutara. Odstrel korisne divljači iznosio je: 80 srna, 1.624 zečeva, 95 divljih svinja, 12 lještarki, 1.145 gnjetela (fazana), 751 trčki, 75 prepelica, 6 hariša (prdavaca), 4 divlje guske, 111 divljih pataka, 31 šumska šljuka, 24 divlja goluba, 3 drozda. U kategoriji grabežljive zvjeradi uništeno je 7 jazavaca, 4 vidre, 5 divljih mačaka, 34 listice, 9 kuna, 159 tvorova, 505 lasica, 199 orlova i jastreba, 192 sokolova i kobaca, 120 sova, 1.046 vrana i svraka, 215 inovrstnih ptica, te 568 lutajućih pasa i mačaka.

Slika 21. Središnja ulica Ivanca oko 1920. godine
(danas Ul. akademika Mirka Maleza)

(razglednica u nakladi M. Herga)

Lokalna uprava i samouprava između I. i II. svjetskog rata

Na području kotara Ivanec, nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije osnovana je upravna općina Ivanec (uz Bednju i Maruševac), koja je po broju stanovnika bila najveća u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji. Broj žitelja iznosio je 20.453 i nosila je epitet najveća seoska općina u državi. Prema članku stalnog ivanečkog dopisnika *Varaždinskih novosti* Hinka Blumscheina:

... u pogledu industrije možemo ponosno gledati. U općini, odnosno Lepogalvi, radi velika parna ciglana Franje Kodyteka, u Očuri proizvadjaju prvoklasni šljunak veliki kamenolomi Valenta Brleka i Kodelić i dr. U Ivancu imademo dva umjetna mlina sa velikom pilanom i hidroelektričnim pogonom. Veliki rudnik Hrv. rudarskog d.d. u kojemu je do 400 radnika časomice zaposleno. Osim toga sijaset malih mlinova, prešanje tikvinih koštica za ulje, izvoz gorivog drva, te kestenovih cjepanica za proizvod tanina... Mjesta Ivanec, Lepoglava i Klenovnik imadu električnu rasvjetu iz Falle (HE Maribor), i u g. 1932. obnovljene i pojačane vodovode, koji dovode zdravu i bistru vodu iz gorja Ivančice ... u općini imade oko 12.000 kom razne stoke i krmaka, preko 15.000 kom. peradi, 677 konjskih grla, 572 kola i 332 pari volova.⁹⁴

Zahtjevi za razdiobom "najveće uprave seoske općine u državi" pojavili su se 1933. godine, a osnovni je razlog bila velika udaljenost žitelja Očure, Lepoglave, Višnjice i Cvetlina te višesatno pješaćenje *dok stignu do općinskog ureda (u Ivancu) i prečesto moraju gubiti dan za kakvu sitnicu*. Zahtijevao se osnutak općine sa sjedištem u Lepoglavi, čemu je nekoliko godina kasnije udovoljeno. 1938. godine izdvojio se Klenovnik s poreznim općinama Kamenica i Voća, pa je tako nastalo sedam upravnih općina: Ivanec, Bednja, Maruševac, Lepoglava, Klenovnik, Kamenica i Donja Voća.⁹⁵

Skromnim financijskim sredstvima proračuna općine Ivanec ostvareni su projekti od velike važnosti za stanovnike Ivanca i okolice. U kolovozu 1934. godine otkupljena su četiri jutra šume uz izvor "Žgano vino". *Time predusresti će se svakoj sječi i obaranju stabala na tom kompleksu, a osim toga ostati će voda zaštićena stalno od ljetne žege, ili da se ogoljenjem šumskog tla i uslijed odrona pješćanih stijena, potpuno ne izgubi.*⁹⁶

Slika 22. Zapadni izlaz iz Ivanca 1927. godine, fotografija iz ostavštine O. Hrazdira (cesta za Lepoglavu, sada izlaz zaobilaznice)

Skromnim financijskim sredstvima proračuna općine Ivanec ostvareni su projekti od velike važnosti za stanovnike Ivanca i okolice. U kolovozu 1934. godine otkupljena su četiri jutra šume uz izvor "Žgano vino". *Time predusresti će se svakoj sječi i obaranju stabala na tom kompleksu, a osim toga ostati će voda zaštićena stalno od ljetne žege, ili da se ogoljenjem šumskog tla i uslijed odrona pješčanih stijena, potpuno ne izgubi.*⁹⁶

1934. godine završena je elektrifikacija središnjeg dijela Ivanca, a općinska uprava preuzela je vodove, naprave i transformator. Električna mreža omogućila je da Ivanec krajem 1939. godine dobije suvremenu javnu rasvjetu:

*Na Badnjak (1939. god.) osvanuo je Ivanec prvi put rasvjetljen električnim svjetlom, dovodom električne struje iz Fale (HE Maribor). Prije tri godine priključilo se na vod preko ivanečkog mjesta Lepoglava. Okolišni narod tek sada, u nestašici petroleja vidi, od kolike je blagodati električno svjetlo, i zato traži sveopću elektrifikaciju sela. Nekoja napredna sela kao na pr. Jerovec i Klenovnik, imaju već u mnogim seoskim kućama uvedeno svjetlo. Glavnu zaslugu za uvođenje struje u Ivancu stekli su bivši ravnatelj lječilišta u Klenovniku pok. dr. Roko Joković, koji je omogućio općini Ivanec, kao poduzetnici za rasvjetu, priključak na već postojeći vod u Klenovnik, i tim prištedio opć. upravi 360.000 D troškova, te Ivan Srednoselec iz Jerovca sa tadanjim općinskim načelnikom a sadanjim opć. bilježnikom Vinkom Friščićem.*⁹⁷

Radi zaštite zdravlja djece i antituberkulozne djelatnosti sredinom 1940. godine otpočela je pod vodstvom liječnika *dra Adalberta Spillera (Georgijevića)* djelovati školska poliklinika za djecu osnovnih škola Ivanca, Prigorca, Kuljevice, Klenovnika, Kamenice i Lepoglave. Liječnički pregledi i pomoć bili su besplatni. Istovremeno je započeo s radom antituberkulozni dispanzer za žitelje Kotara Ivanec i graničnih krajeva Zlatara i Krapine. Za opremanje školske poliklinike i dispanzera provedena je sabirna dobrotvorna akcija među Ivančanima, a prostorije i ogrjev je osigurala ivanečka općina, uz suradnju s Domom zdravlja iz Varaždina.⁹⁸

L I T E R A T U R A

1. ADAMČEK, JOSIP: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća. Zagreb, 1980.
2. BELOŠEVIĆ, STJEPAN: Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin. Zagreb, 1926.
3. BUDAK, NEVEN: Gradovi i Varaždinske županije u srednjem vijeku. Zagreb-Koprivnica, 1994.
4. DOBRONIĆ, LELJA: Posjedi i sjedište templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj. Zagreb, 1984.
5. DOBRONIĆ, LELJA: Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj, Zagreb, 1984.
6. HRG, METOD: Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine. Ivanečki kalendar '75.
7. Izvješće o javnoj upravi u Županiji varaždinskoj za godine 1902., 1904., 1906., 1908., 1910. i 1912.
8. KLAJČ, NADA: Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, str. 253. Zagreb, Školska knjiga, 1976.
9. KRAŠ, MARIJAN: Ivanec, Prilozi povijesti Ivanca od 1940. godine. Varaždin, 1996.
10. KUKULJEVIĆ, IVAN: Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci Sv. Ivana u Hrvatskoj. Rad JAZU, knj. 81-82.
11. LASZOWSKI, EMILIJ: Povijesne crtice o gradu Beli u Županiji varaždinskoj. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, NS, god. 7/1903-4., knj. 2.
12. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN: Hrvatske kućne zadruge I. (do 1881). Zagreb, 1989.
13. SZABO, GJURO: Spomenici Kotara Ivanec. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva. Zagreb, NS, sv. 14/1915.-1919.
14. ŠABAN, LADISLAV: Pogled u prošlost Ivanca. Ivanečki kalendar '77.
15. ŠABAN, LADISLAV: Povijest ivanečkog grada (II). Ivanečki kalendar '86.
16. ŠABAN, LADISLAV: Povijest Starog grada Ivanca (III. dio). Ivanečki kalendar '94.
17. Županija varaždinska. Subregije Ivanec, Ludbreg, Varaždin, Novi Marof. Varaždin, 1995.

B I L J E Š K E

1. Dr. LELJA DOBRONIĆ u knjizi Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj, Zagreb, 1984. opravdano ističe: *Za poznavanje ivanovaca u Hrvatskoj, kao i templara, još je uvijek standardno djelo "Priorat vranski..." Ivana Kukuljevića (str. 87.)*
2. Uvodni tekstovi u kurzivu navode se u nastavku ovog rada
3. KLAJČ, NADA: Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, str. 253. Zagreb, Školska knjiga, 1976.

4. DOBRONIĆ, LELJA: Viteški redovi, str. 98.
5. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 180.
6. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 180.
7. 4 kraljevska jutra iznose 600 jutara (Mažuranić, Vladimir: Pravno-povijesni rječnik, sv. 1., str. 7 (aratum)).
8. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 103.
9. LASZOWSKI, EMILIJ: Povijesne crtice o gradu Beli u Županiji varaždinskoj. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, NS, god. 7/1903-4., knj. 2., str. 191.
10. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 103.
11. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 106.
12. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 107-108.
13. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 111. Prema V. Mažuraniću, str. 615: luka znači polje, livadu (također i u narodnom govoru).
14. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 108.
15. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 114.
16. KUKULJEVIĆ, IVAN: Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci Sv. Ivana u Hrvatskoj. Rad JAZU, knj. 81-82, knj. 81., str. 61-62.
17. KLAJČ, NADA, o. c., str. 575.
18. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 133.
19. HRG METOD: Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine. Ivanečki kalendar '75, str. 128-130.; KRAŠ, MARIJAN: Prilozi za povijest Ivanca (do 1396. godine). IK'94, str. 40-41 (redakciju teksta isprave I. Paližne ml. izvršio M. Hrg).
20. KUKULJEVIĆ, IVAN, o. c., str. 80.
21. LASZOWSKI, EMILIJ, o. c., str. 193.
22. METOD HRG (1916.-1989.), rođen je u Ivancu i bio velik znalac ivanečke prošlosti. Njegovi radovi iz starije ivanečke povijesti neprocjenjivi su prilozi za daljnja istraživanja (prim. autora).
23. BUDAK, NEVEN: Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, str. 31. Zagreb-Koprivnica, 1994.
24. ŠABAN, LADISLAV: Pogled u prošlost Ivanca. Ivanečki kalendar '77, str. 143.
25. KLAJČ, NADA, o. c., str. 553.
26. ŠABAN, LADISLAV, o. c., str. 143.
27. ŠABAN, LADISLAV, o. c., str. 143.
28. RAČKI, FRANJO: Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine. Starine JAZU, knj. 4., str. 228. Zagreb, 1872.
29. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 153.
30. ŠABAN, LADISLAV, o. c., str. 150.
31. KOS, LUCIJAN: Prior vranski i njegove funkcije u našoj povijesti. Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 18., str. 233. Zadar, 1971.
32. ADAMČEK, JOSIP: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća. Zagreb, 1980., str. 53-4.
33. LASZOWSKI, EMILIJ, o. c., str. 197.
34. KUKULJEVIĆ, IVAN, o. c., knj. 82, str. 60.
35. ŠABAN, LADISLAV, o. c., str. 150-151.
36. KUKULJEVIĆ, IVAN, o. c., knj. 82, str. 62.
37. ŠABAN, LADISLAV: Povijest ivanečkog grada (II). Ivanečki kalendar '86., str. 92.
38. BELOŠEVIĆ, STJEPAN: Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin, str. 101-102. Zagreb, 1926.
39. ŠABAN, LADISLAV: Povijest ivanečkog grada (II). Ivanečki kalendar '86., str. 92.
40. SZABO, GJURO: Spomenici Kotara Ivanec. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb, NS, sv. 14/1915-1919, str. 57.
41. ŠABAN, LADISLAV, o. c., str. 93.
42. ŠABAN, LADISLAV: Povijest Starog grada Ivanca (III. dio). Ivanečki kalendar 94., str. 51.
43. U Spomenici Narodne muške osnovne škole u Ivancu za škol. god. 1943-1994. ravnatelj Josip Lukež zapisao je 24. X. 1943. zapaljen je Kukuljevićev grad. Većih šteta nije bilo jer je požar ugašen. ... 19. XI. 1943. zapaljen je ponovo Kukuljevićev grad a s njime i okolne gospodarske zgrade. Grad je dosta stradao jer se je krov srušio, a nekoje gospodarske zgrade izgorile su potpuno...
44. ADAMČEK, JOSIP: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća. Zagreb, 1980. Na str. 38. autor navodi da se u sastavu arhiva obitelji Festetić, u posebnom odjeljku nalazi arhiv obitelji Petheo sa spisima o posjedima u Križevačkoj, Varaždinskoj, Požeškoj i Zagrebačkoj županiji. U skupini spisa "Miscellanea antiqua" pronađeni su spisi o seljačkoj buni 1567.-68. godine na posjedima u Beli i Ivancu, kao i urbar tih posjeda.
45. renta je svaki regularno dobiveni prihod od kapitala, imetka ili zemljišta, koji od svojih vlasnika ne zahtijeva nikakve poduzetničke djelatnosti. (B. Klaić: Rječnik stranih riječi, Zgb, 1987.).
46. ADAMČEK, JOSIP, o. c., str. 156.
47. ADAMČEK, JOSIP, o. c., str. 265.
48. ADAMČEK, JOSIP, o. c., str. 337.
49. ADAMČEK, JOSIP: Seljačka buna na posjedima Bele i Ivanca 1568-69. Historijski zbornik, sv. 25-26/1972.-73., str. 243-249.
50. BUDAK, NEVEN, o. c., str. 144.

51. ADAMČEK, JOSIP, o. c.
52. HRG, METOD: Seljačka buna u Ivancu i Beli. Ivanečki kalendar '75, str. 131.
53. ADAMČEK, JOSIP: Agrarni odnosi u Hrvatskoj ... str. 373-4.
54. POPOVIĆ, Š: Probemi i metode istraživanja strukture seljačkog i vlastelinskog posjeda u vrijeme likvidacije feudalnih odnosa (na primjeru grupe vlastelinstava u Hrvatskom zagorju). Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, sv. 12. Zagreb, 1979., str. 39-43.
55. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN: Hrvatske kućne zadruge I. (do 1881.). Zagreb, 1989., str. 332-3.
56. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 332.
57. HRG, METOD: Stanovništvo Ivanca i okolice godine 1649. Ivanečki kalendar '75, str. 132-134.
58. UTJEŠENOVIĆ OSTROŽINSKI OGNJOSLAV, autor djela "Kućne zadruge u Južnih Slavena", Beč, 1859. Prijevod na hrvatski objavljen je u Zagrebu 1988. Obnašao je čast velikog župana Varaždinske županije od 1875. Pripadao je skupini "posljednjih iliraca, pjevao pjesme, pisao knjige i brošure navještavajući propast Austrije, prkosio Beču i Pešti" (V. Milčetić), sagradio cestu kroz Sutinsko i zdenac kraj puta. Autor je knjige "Priroda bogatstva u sjevernoj Hrvatskoj", Beč, 1879.
59. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 251.
60. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, str. 252-3. prema djelu Ognjoslava Utješenovića "Kućne zadruge u Južnih Slavena"
61. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 252.
62. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 160.
63. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 208.
64. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 76-77.
65. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 77.
66. STOJSAVLJEVIĆ, BOGDAN: Povijest sela. Hrvatska. Slavonija. Dalmacija 1848.-1918. Zagreb, 1973., str. 138, 141-142.
67. KRAŠ, MARIJAN: Ivanec. Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine, str. 72-73. Varaždin, 1996.
68. Vodič kroz Hrvatsko zagorje. Zagreb, 1946., str. 16.
69. Enciklopedija Jugoslavije, sv. 5 (Hrvatska). Zagreb, 1988., str. 205.
70. BIČANIĆ, RUDOLF, o. c., str. 69., prema radu Viktora Pintera "Lončarstvo u Jerovcu" (objavljen u dodatku knjige M. Kraša: Ivanec. Prilozi povijesti., str. 158-163.).
71. Izvješće o javnoj upravi u Županiji varaždinskoj za godine 1902.-1911. Ukoliko nije označen drugi izvor, korišteni su podaci Izvješća.
72. HORVAT, RUDOLF: Povijest grada Varaždina, str. 425. Varaždin, 1993.
73. ADAMIĆ, DRAGUTIN: Vinogradarstvo u ivanečkom kraju. Ivanečki kalendar '77, str. 22-24.
74. CRKVENČIĆ, IVAN: O agrarnoj strukturi gornjeg porječja Bednje. Geografski glasnik, god. 1951., br. 13, str. 108.
75. CIKAČ, ZDENKO: Kulturni pejzaž - proizvod elemenata prirodne sredine i društvenih faktora. Ivanečki kalendar '77, str. 20.
76. CRKVENČIĆ, IVAN, o. c.
77. BELOŠEVIĆ, STJEPAN: Županija varaždinska i slob. kralj. grad Varaždin. Zagreb, 1926, str. 103.
78. KUŠEN, EDUARD: Bistrica nije više Bistrica. Ivanečki kalendar '81, str. 30-35.
79. MALEZ, MIRKO: Minerali i stijene Ivančice. Naše planine, god. 4/1952., br. 7-8, str. 180.
80. Jedan od malobrojnih rukopisnih prijevoda ove knjige čuva se u zavičajnoj zbirci Gradske knjižnice u Varaždinu.
81. GRĐAN, DRAGUTIN: Sto godina ivanečkog rudarstva. Ivanečki kalendar '76., str. 113-115.
82. MALEZ, MIRKO, o. c.
83. GRĐAN, DRAGUTIN, o. c., str. 114.
84. GRĐAN, DRAGUTIN, o. c., str. 115.
85. GRĐAN, DRAGUTIN, o. c., str. 113, 117.
86. Sto godina željezničke pruge Zaprešić-Varaždin-Čakovec. Varaždin, 1986., str. 37-39.
87. ZAGORC, STJEPAN: Rad na uzdizanju i unapređenju zanatstva mjesta Ivanec i okolice u prošlosti i danas. Ivanečki kalendar '79., str. 32.
88. Prilozi za povijest varaždinskog bankarstva. Varaždin, 1983., str. 47.
89. FRIŠČIĆ, JOSIP: Povijest zadrugarstva. Ivanečki kalendar '77, str. 114-117.
90. CRKVENČIĆ, IVAN: Prigorje planinarskog niza Ivančice. Zagreb, 1958., str. 34-35.
91. BELOŠEVIĆ, STJEPAN, o. c., str. 8-10.
92. Županija varaždinska. Subregije Ivanec, Ludbreg, Varaždin, Novi Marof. Varaždin, 1995.
93. Izvješće o javnoj upravi u Županiji varaždinskoj za godine 1902., 1904., 1906., 1910. i 1912.
94. BLUMSCHEIN, HINKO: Život, rad i imanje najveće općine u državi. Varaždinske novosti, god. 4/1933., br. 169, str. 4.
95. Varaždinske novosti br. 163. od 19. siječnja 1933. i br. 447. od 23. lipnja 1938.
96. Varaždinske novosti 30. kolovoza 1934.
97. Varaždinske novosti br. 527 od 4. siječnja 1940.
98. Varaždinske novosti br. 550 od 13. lipnja 1940.

Panorama Ivanca (Pogled prema jezerima). Snimak: Marina Šimek 1996.